

A2006:005

# Att definiera och mäta flytt av produktion

*Lars Mattila och Anne-Christine Strandell*



# Att definiera och mäta flytt av produktion

Lars Mattila  
Anne-Christine Strandell

ITPS, Institutet för tillväxtpolitiska studier  
Studentplan 3, 831 40 Östersund  
Telefon 063 16 66 00  
Telefax 063 16 66 01  
E-post [info@itps.se](mailto:info@itps.se)  
[www.itps.se](http://www.itps.se)  
ISSN 1652-0483  
Danagårds Grafiska, Ödeshög 2006

För ytterligare information kontakta Anne-Christine Strandell, ITPS  
Telefon 08 456 67 28,  
E-post [anne-christine.strandell@itps.se](mailto:anne-christine.strandell@itps.se)

## **Förord**

I internationaliseringsdebatten uppmärksammas allt mer direkta omflyttningar av produktion från arbetsplatser i Sverige till andra länder. Det finns dock inte någon systematisk kunskap om flytt av produktion och att det är ofta oklart vad som avses.

I denna rapport har ITPS gått igenom ett antal flyttningsbegrepp och försökt beräkna omfattningen av det som brukar kallas flytt av produktion.

Resultaten indikerar att flytt av produktion i bemärkelsen omlokalisering och outsourcing av verksamhet från Sverige till utlandet utgör en liten del av företagens totala omstruktureringar och expansion utomlands. Dessa resultat överensstämmer med beräkningar som gjorts inom EU och USA.

Rapporten har utarbetats av Lars Mattila och Anne-Christine Strandell, projektledare. I arbetet har också Markus Lindvert deltagit.

Östersund februari 2006

**Sture Öberg**  
Generaldirektör

# Innehåll

<b>Sammanfattning</b> .....	<b>5</b>
<b>1 Inledning</b> .....	<b>7</b>
1.1 Syfte .....	8
1.2 Metod .....	8
1.3 Avgränsningar .....	8
1.4 Rapportens innehåll.....	9
<b>2 Begreppet flytt av produktion</b> .....	<b>11</b>
2.1 Komparativa fördelar .....	11
2.2 Samhällsekonomiska effekter.....	11
2.3 Drivkrafter .....	12
2.4 Företagens internationella aktiviteter.....	15
2.5 Precisering av begreppet flytt .....	17
<b>3 Statistik över antalet anställda utomlands och utrikeshandel</b> .....	<b>23</b>
3.1 Svenska internationella företag .....	23
3.2 Utrikeshandelsstatistik.....	29
<b>4 Statistik över omstruktureringar</b> .....	<b>33</b>
4.1 Varselstatistik .....	33
4.2 Mediabevakning .....	34
<b>5 Urvalsundersökningar</b> .....	<b>39</b>
5.1 Näringsklimatet i Sverige.....	39
5.2 Outsourcing och omlokalisering.....	41
5.3 Regionala undersökningar.....	42
5.4 Prognoser över utflyttningens utveckling.....	43
<b>6 Möjligheter och problem att mäta omfattningen</b> .....	<b>47</b>
6.1 Beräkning av omfattning varierar .....	47
6.2 Olika metoders fördelar och nackdelar .....	48
6.3 Behov av nya data och harmonisering av definitioner .....	51
<b>7 Slutsatser</b> .....	<b>53</b>
7.1 Definitioner är grunden för analyser .....	53
7.2 Metoder att mäta omfattning.....	54
7.3 Framtida utredningsbehov .....	55
<b>Referenslista</b> .....	<b>57</b>

## Sammanfattning

ITPS har i denna studie analyserat fenomenet flytt av produktion. I takt med en ökad internationalisering har flytt av produktion kommit att få en allt större uppmärksamhet. I debatten har det också förekommit olika – och vitt skilda – uppgifter om omfattningen när det gäller att svensk produktion flyttar utomlands. En huvudanledning till detta är att det är oklart om vad som egentligen avses med flytt av produktion. Både ökad import och ökade direktinvesteringar utomlands kan exempelvis påverka sysselsättningen negativt om det sker på grund av att svensk produktion och produkter inte är konkurrenskraftiga. Det kan därmed i någon mening ses som att produktionen flyttar. En sådan omfattande definition gör det dock svårt att i en liten öppen ekonomi skilja flytt av produktion från den övergripande strukturomvandlingen.

ITPS föreslår en mer avgränsad definition där flytt av produktion sker när produktion omlokaliseras inom respektive utanför företaget (outsourcing) och inom respektive utanför landet.

Om flytt av produktion mäts utifrån denna definition är omfattningen mycket begränsad. Enligt tillgänglig statistik skulle det röra sig om att ca 0.1–0.05 procent av alla sysselsatta i Sverige som berördes av produktionen, flyttades utomlands. Enligt AMS beror ca 5 procent av det totala antalet varslade personer i näringslivet på omlokalisering till utlandet. Detta innebär att ca 2 000 personer kan ha förlorat sina arbeten på grund av flytt av produktion, varav ca 1 500 till ett annat EU land. Huvuddelen av den flyttade produktionen gick sålunda till ett annat EU-land. Svenska företag har merparten av alla sina anställda utomlands i EU15 och USA, dvs. i höglöneländer.

Resultaten indikerar att flytt av produktion i bemärkelsen omlokalisering och outsourcing av verksamhet från Sverige till utlandet utgör en liten del av företagens totala omstruktureringar och expansion utomlands. På frågan om de internationella flyttströmmarna av produktion inneburit att Sverige fått ökad eller minskad sysselsättning netto finns det inget svar, då det helt saknas statistik på inflyttade jobb.

Uppgifter om flytt av produktion måste dock tolkas med försiktighet då begreppet både i den allmänna debatten och rent statistiskt saknar en tydlig definition. Det finns således viktiga motiv till varför definitioner, mätmetoder och data för att analysera utvecklingen också fortsatt behöver förbättras.





# 1 Inledning

Sedan år 2000 har produktiviteten i näringslivet och tillväxten i ekonomin ökat, men inte antalet arbetstillfällen<sup>1</sup>. I debatten har utflyttning av produktion från Sverige till låglöneländer framhållits som en viktig förklaring till att sysselsättningen inte utvecklas som förväntats. Detta har medfört att flytt av produktion fått alltmer uppmärksamhet i medierna.

Drivkrafterna som föranlett att företag i allt större utsträckning flyttar delar av sin produktion är många. En förklaring är den tekniska och ekonomiska utvecklingen i Östeuropa, Asien och Sydamerika. En annan är minskade problem att kommunicera på långa avstånd i kombination med lägre kostnader för transporter. Sammantaget kan motiven härledas till den ökade globaliseringen som förändrat näringslivets geografi.

Ovanstående förändring har möjliggjort att produktionskedjan kan delas upp, där varje enskild länk förläggs dit det är mest lönsamt att bedriva just den verksamheten. För ett land som Sverige, med en tradition av stora internationella företag, kan effekterna av denna strukturomvandling bli genomgripande. Det finns följaktligen anledning att diskutera vilken inverkan outsourcing och omlokalisering av produktion har på den svenska sysselsättningen.

Ett i sammanhanget grundläggande problem är att det idag inte finns någon allmänt accepterad definition av begreppet flytt av produktion. Varierande definitioner av karaktären på de jobb som påverkas och gränsdragningen mellan flytt inom landet och internationellt är inte helt tydlig. Detta försvårar bedömningen av utflyttningens omfattning och ger ett stort utrymme för spekulationer i den politiska debatten och i medierna.

Det är mot den bakgrunden ITPS har tagit initiativ till en utredning av vad som menas med begreppet flytt av produktion samt om det går att definiera och mäta statistiskt. Ambitionen är att bidra till ökad kunskap om och förståelse av utflyttningen och härigenom medverka till en saklig debatt kring dess konsekvenser. Detta är första steget att analysera en del av de omstruktureringar som kan påverka internationell konkurrenskraft och tillväxt.

---

<sup>1</sup> Fenomenet har gett upphov till den engelska termen "jobless growth".

## 1.1 Syfte

Rapporten syftar till att precisera betydelsen av begreppet flytt av produktion. Vidare är syftet att redovisa vilka metoder som använts för att studera omfattningen av utflyttningen. Resultatet kommer att användas som underlag till fortsatta studier inom detta område och för utveckling av statistik.

Syftet kan även sägas vara att söka svar på följande tre huvudfrågor:

- Vad menas med begreppet flytt av produktion?
- Vilka metoder används för att mäta omfattningen av utflyttningen?
- Vilka är bristerna i tillgängliga data?

## 1.2 Metod

ITPS har utgått från definitioner av de engelska begreppen outsourcing och offshoring som redovisats av amerikanska kongressens analys- och revisionsorgan, Government Accountability Office (GAO). Därefter har en genomgång gjorts av olika studier av flytt av produktion och beräkningar av omfattningen för att bedöma vad som kan mätas med existerande data. Såväl svenska rapporter som rapporter från USA och EU har analyserats. Dessutom har bearbetningar gjorts av ITPS statistik av svenskägda koncerners internationella verksamheter, utrikeshandelsstatistik, varselstatistik från AMS samt av den pressbevakning som görs inom EU respektive av ITPS.

## 1.3 Avgränsningar

Denna rapport fokuserar på flytt av produktion från Sverige till andra länder<sup>2</sup>. Här görs i huvudsak en genomgång av olika metoder för att mäta omfattningen av den sysselsättning som direkt påverkas av ett företags utflyttning. Förutom direkta effekter på sysselsättningen i de företag som genomför neddragningar av antalet anställda, förekommer också indirekta effekter, dvs. andra företag som förlorar kunder och därför minskar sin personal. För att analysera omfattningen av indirekta effekter på sysselsättningen behöver särskilda studier genomföras, vilket inte varit möjligt inom ramen för denna rapport. Däremot nämns några exempel på indirekta effekter. Vidare diskuteras främst kostnadsmotiv och flytt till s.k. låglöneländer.

---

<sup>2</sup> Det förekommer också inflyttning av produktion från andra länder till Sverige, vilket behandlas av exempelvis Eliasson & Eliasson (2005). Däremot saknas statistik över den totala omfattningen.

## **1.4 Rapportens innehåll**

I kapitel 1 finns en introduktion samt syfte och metod. Begreppet flytt av produktion och generella ekonomiska förklaringar diskuteras i kapitel 2. I kapitel 3 och 4 går vi igenom existerande statistik och ser över möjligheterna att använda den för att mäta omfattningen. Kapitel 5 innehåller en genomgång av olika urvalsundersökningar och deras bidrag till att uppskatta omfattning och konsekvenser av flytt. Möjligheter och problem med att mäta omfattningen sammanfattas i kapitel 6. Slutsatserna samt förslag till fortsatt utveckling av relevant statistik och analyser finns i kapitel 7.



## 2 Begreppet flytt av produktion

I de följande avsnitten diskuteras innebörden av begreppet flytt av produktion. Inledningsvis berörs generella ekonomiska förklaringar till utflyttningen och dess konsekvenser. Vidare behandlas företagens internationella aktiviteter och förändring i produktion och sysselsättning. Kapitlet avslutas med en begrepps-diskussion där bland annat innebörden av de engelska termerna outsourcing och offshoring utreds.

### 2.1 Komparativa fördelar

Oberoende av verksamhetens karaktär representerar flytt av produktion en tillämpning av David Ricardos<sup>3</sup> teori om komparativa fördelar. Teorin går ut på att två länder kan tjäna på att handla med varandra även om ett land är mer effektivt i all form av produktion. Ricardo menar att om alla inblandade parter specialiserar sig på att producera de varor och tjänster de relativt sett är bäst på, kommer ländernas sammanlagda produktion att öka. Om ett land koncentrerar sig på att utnyttja sina komparativa fördelar, kommer jobb att försvinna i branscher som har komparativa nackdelar (importerande sektorer), samtidigt som jobb skapas genom den export som uppstår i branscher där landet har komparativa fördelar.

Kritikerna<sup>4</sup> till denna teori pekar på att den utveckling vi ser idag är artskild från vad som tidigare inträffat och att teorin om komparativa fördelar inte längre är relevant. Bakom uppfattningen står synsättet att Ricardos tes undermineras av att produktionsfaktorerna nuförtiden är mer rörliga mellan länder än tidigare. Detta anses medföra att kapitalet förflyttats mot låglöneländer i jakt på så stor avkastning som möjligt. Resultatet blir att nya arbetstillfällen hela tiden skapas men att de hamnar där arbetskraften är mest kostnadseffektiv. Om så är fallet delas inte de vinster förändringarna skapar, utan vissa länder vinner medan andra förlorar.

### 2.2 Samhällsekonomiska effekter

Forskningen om samhällsekonomiska effekter av flytt av produktion är tämligen omfattande och resultaten pekar på två viktiga slutsatser<sup>5</sup>: (1) allmänekonomiska vinster och (2) omställningsproblem. Ekonomer som refererar till

---

<sup>3</sup> Ricardo (1817).

<sup>4</sup> Exempelvis Schumer & Roberts (2004) och Dobbs (2005).

<sup>5</sup> Kirkegaard (2004).

vinsterna på nationell nivå, såsom Catherine L. Mann<sup>6</sup> vid Institute for International Economics i USA, anger påtagliga pris- och kostnadsänkningar. Utflyttningen till låglöneländer anses ha genererat produktivitetsvinster och en lägre inflation, vilket skapat förutsättning för en mer expansiv penningpolitik. Verkan på lång sikt bedöms därför vara en starkare ekonomisk utveckling med bättre möjlighet till ökad sysselsättning<sup>7</sup>. Vidare anses utflyttningen bidra till en utveckling av innovationer, speciellt inom IT-området. Kostnadsreducering i utvecklingsarbetet uppges vara ett resultat av utflyttning, vilket ger upphov till nya produkter och tjänster.

Mot de allmänekonomiska vinsterna står betydande påfrestningar för de individer som berörs av utflyttningen. Flytt av produktion kan innebära att de anställda i de aktuella verksamheterna förlorar sina arbeten. Andra sysselsättningsmöjligheter kan vara mindre attraktiva än det jobb som förlagts utomlands. Tilläggas ska att de allmänekonomiska vinsterna är beroende av ett fungerande system där de berörda individerna åter blir yrkesverksamma i mer produktiva verksamheter. Därför framhåller bland annat European Economic Advisory Group (EEAG) vikten av att skapa förutsättningar för en flexiblare arbetsmarknad<sup>8</sup>.

### 2.3 Drivkrafter

När det gäller drivkrafter till företagens internationalisering refereras ofta till John Dunning<sup>9</sup>. Enligt Dunning finns det i huvudsak tre olika motiv till varför företag lokaliserar verksamhet utanför sitt hemland. Dessa motiv är att hitta nya resurser och kompetenser (kompetensdrivna) eller nya marknader (marknadsdrivna). Företagen kan även nyttja skillnader i kostnadslägen mellan olika länder (kostnadsdrivna).

Kompetensmotiven bygger på att företag etablerar verksamhet i ett land för att få tillgång till avancerad teknik, specifik kompetens, god infrastruktur eller en råvara. De marknadsdrivna motiven grundar sig på ett intresse hos företaget att komma åt en specifik regions marknad och dess potentiella tillväxt. H&M:s etableringar av butiker i andra länder och Securitas förvärv av säkerhetsföretag är exempel på marknadsdrivna etableringar inom tjänstesektorn. När det gäller kostnadsskäl är det framförallt arbetskraftskostnader som driver företag att lokalisera verksamheter utanför hemlandet, exempelvis textilindustrin.

---

<sup>6</sup> Mann (2003) och Mann (2004).

<sup>7</sup> McKinsey Global Institute (2003).

<sup>8</sup> EEAG (2005).

<sup>9</sup> Dunning, (1977).

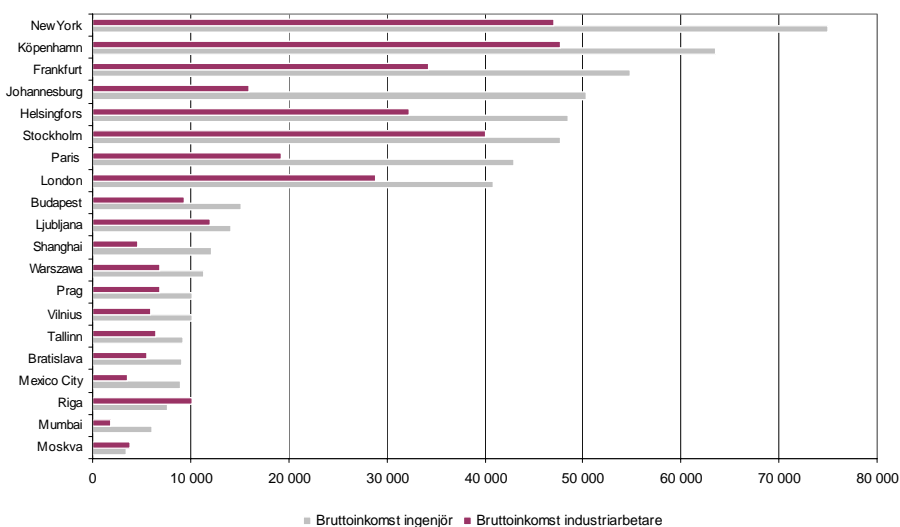
Det vanligaste motivet för svenska företag att bedriva internationell verksamhet tycks vara att de vill öka sina marknadsandelar genom att förvärva företag med liknande verksamhet på stora eller växande marknader. Förutom växande marknad är möjlighet att rekrytera personal med rätt kompetens viktigast. Även närhet till kunder anses vara en betydande faktor. Nyare marknadsmotiv är exempelvis avregleringar inom elförsörjning och telekommunikationer som bidragit till ökade internationella investeringar. Sådana investeringar har i regel inget samband med flytt av produktion.

Det är följaktligen viktigt att förstå skillnaden mellan internationell etablering som sker på grund av kompetensbehov, kostnadsskäl eller för att komma närmare en specifik marknad. Det fenomen som står i fokus i denna rapport är flytt av produktion som i huvudsak är motiverad av kostnadsskäl.

### 2.3.1 Attraktionskraft hos investeringsländerna

Vad är det då som föranlett att utflyttningen till låglöneländer tilltagit de senaste åren? Svaret på frågan är mångfasetterat. En förklaring är den tekniska och ekonomiska utvecklingen i Östeuropa, Asien och Sydamerika. Dessa regioner erbjuder numera produktion av hög kvalitet till låg kostnad. Utvecklingen har gått mycket snabbt i de tidigare utvecklingsländerna, och dessa satsar allt mer på utbildning, forskning och utveckling för att komma ifatt de industrialiserade länderna. De har gått från specialisering av enkla lågprisprodukter till ett mer diversifierat produktionslandskap som inbegriper avancerade och internationellt konkurrenskraftiga produkter. I denna konkurrens har de fördel av sitt relativt låga kostnadsläge, exempel på löneskillnader visas i Figur 1.

Figur 1 Bruttoinkomst för ingenjörer och industriarbetare 2003 USD/år.



Källa: UBS (2003), bearbetad av ITPS.

En annan förklaring till att företag i ökad utsträckning bedriver sin verksamhet globalt är minskade tekniska problem att kommunicera på långa avstånd i kombination med lägre kostnader för transport<sup>10</sup>. Denna successiva förändring har gjort det enklare för företagen att producera varor i andra länder, som sedan transporteras och säljs på den globala marknaden. Sekundsabba telekommunikationer är även skälet till den ökade utflyttningen av jobb inom tjänstesektorn. Teknologin möjliggör bland annat att IT-relaterade affärsfunktioner såsom registrering av data, lönehantering och olika former av telefonsupport kan flyttas utomlands<sup>11</sup>. Däremot är språket en viktig faktor för lokalisering av telefonväxlar och kundtjänst.

<sup>10</sup> Grossman & Helpman (2003).

<sup>11</sup> OECD (2004).

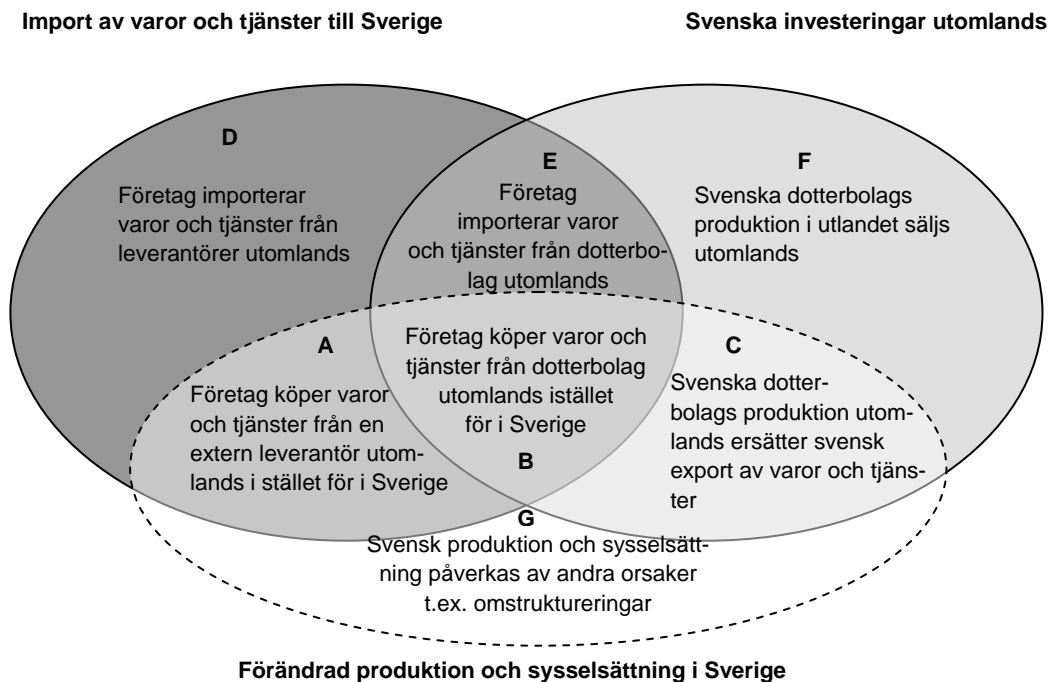


## 2.4 Företagens internationella aktiviteter

Flera försök att beräkna utflyttnings omfattning från Sverige till andra länder har gjorts under senare tid. Ett skäl till att resultaten från olika studier divergerar är svårigheten att särskilja företags verksamheten från företagets övriga internationella aktiviteter. Problemet ligger i att gränsdragningen mellan olika former av internationell verksamhet inte är helt tydlig. Vidare kompliceras bedömningen av att svårtillgänglig information, såsom motiv till internationell verksamhet, måste beaktas.

För att tydliggöra vilka beslut som har konsekvenser för sysselsättningen i Sverige presenteras i Figur 2 en modell över de internationella företagsaktiviteter som är relaterade till flytt av produktion. Den övre cirkeln till vänster i illustrationen (område D) representerar import av varor och tjänster från utlandet till Sverige, den övre cirkeln till höger (område F) representerar svenska direktinvesteringar i utlandet, och den nedre cirkeln (område G) representerar förändrad produktion och sysselsättning i Sverige. Skärningsområdena markerade A, B och C visar exempel på en företagsaktivitet i utlandet som kan påverka sysselsättning och produktion i Sverige.

Figur 2 Internationella aktiviteter samt förändring i produktion och sysselsättning i Sverige.



Källa: GAO (2004:57), bearbetad av ITPS.

Område A och B utgör importaktiviteter som leder till ökad import av varor och tjänster istället för inköp i Sverige. Det vill säga, ett svenskt företag fattar beslutet att från utlandet köpa insatsvaror som är gjorda med högre kompetens eller till lägre pris istället för att fortsätta tillverkningen i Sverige. Även område C kan medföra en negativ påverkan på sysselsättningen om produktion utomlands utgör substitut till export från hemlandet. Om så är fallet, kan det sägas att berörda arbetstillfällen flyttats från Sverige till utlandet.

Figur 3 Exempel på internationella företagsaktiviteter i figur 2.

Nedan följer exempel på företagsaktiviteter inom delmängderna markerade med versal i figur 2. Begreppet företag används som synonym för koncern. Med koncern avses ett moderbolag med minst ett dotterbolag.

- A:** Ett företag i Sverige hyr in byggarbetare från Lettland i stället för att anlita ett svenskt entreprenadföretag.
- B:** Ett företag i Sverige beslutar att lägga ner en avdelning med ansvar för teknisk support och överföra verksamheten till ett dotterbolag i Indien.
- C:** Ett företag i Sverige tillverkar läkemedel i ett dotterbolag lokaliserat i USA i syfte att sälja på den lokala marknaden. Verksamheten ersätter export från Sverige.
- D:** Ett företag i Sverige importerar IT-relaterade affärsfunktioner från en extern leverantör lokaliserad i Indien i syfte att stödja den expanderande verksamheten.
- E:** Ett företag i Sverige importerar IT-relaterade affärsfunktioner från ett dotterbolag lokaliserat i Indien i syfte att stödja en expanderande verksamhet i Sverige.
- F:** Ett företag i Sverige tillverkar läkemedel via ett dotterbolag lokaliserat i USA i syfte att sälja på den lokala marknaden. Verksamheten påverkar inte den svenska exporten till USA.
- G:** Ett företag effektiviserar verksamheten i Sverige.

## 2.5 Precisering av begreppet flytt

Att beräkningarna av omfattningen skiljer sig åt beror till stor del på att betydelsen av begreppet flytt av produktion är svävande. Det används idag ett flertal olika begrepp och förklaringar i debatten. I vida definitioner inkluderas vanligen arbetstillfällen i Sverige som försvinner på grund av olika former av import och direktinvesteringar utomlands (område D, E och F i figur 2). Andra, mer snäva definitioner, avgränsas till företagsbeslut avseende omlokalisering eller outsourcing som direkt kan påverka produktion och sysselsättning i Sverige (område A, B och C i figur 2).

### 2.5.1 Outsourcing

Outsourcing är den term som används för att beskriva när ett företag överlåter verksamhet till en extern leverantör som tidigare bedrivits i egen regi. Det engelska begreppet har ingen direkt motsvarighet i det svenska språket. Uttrycket har emellertid under senare år blivit allt mer vedertaget i svenskt språkbruk. Trots att outsourcing flitigt nyttjas i såväl politiska som akademiska sammanhang saknas ofta en definition av vad som avses. En tänkbar förklaring är ordets relativt korta historia.

Outsourcing infördes för första gången i ett engelskt lexikon år 1982. Detta kan förklara varför det inte finns någon väletablerad begreppsförklaring eller tradition för hur termen ska brukas.

Outsourcing beskrivs bland annat på följande sätt i två engelska uppslagsverk:

1. *the delegation of tasks or jobs from internal production to an external entity, such as a subcontractor (Oxford English Dictionary)*
2. *the practice of subcontracting manufacturing work to outside and especially foreign or nonunion companies (Merriam-Webster's)*

Definitionerna visar två olika tolkningar med något otydlig innebörd. Båda begreppsförklaringarna refererar till utkontraktering av verksamhet. I kontrast till outsourcing har det engelska ordet subcontracting existerat sedan 1842. Termen beskriver enligt Merriam-Webster's när ett företag "engage a third party to perform under a subcontract all or part of work included in an original contract".

Det är påtagligt att utkontraktering är ett närbesläktat begrepp. Termen används också av många författare och experter som synonym till outsourcing.

Vad är det då som särskiljer begreppet outsourcing från utkontraktering? Enligt vår mening beskriver outsourcing ett överlåtande till en extern aktör av en process, produkt eller vissa funktioner, som bedrivits internt i egen regi. Överföringen av verksamhet sker antingen till en leverantör verksam i Sverige eller utomlands. Företaget har således ett bestående behov av den eller de aktiviteter som berörs av företeelsen. Utkontraktering föreligger till skillnad mot outsourcing när överföring av verksamhet till en extern aktör sker på mer temporär basis. Abrahamsson et al.<sup>12</sup> uttrycker detta på ett välfunnet sätt genom att säga: "...outsourcing [är] en mer irreversibel åtgärd än utkontraktering. Ett beslut som man inte enkelt tar tillbaka".

Beslutet att överlåta verksamhet till en extern leverantör motiveras vanligtvis av att företagen eftersträvar fokus på sin kärnverksamhet. Resonemanget bygger på ett antagande att specialisering medför sänkta kostnader, ökad strategisk flexibilitet, samt ett minskat finansiellt risktagande. Enligt Bengtsson et al.<sup>13</sup> använder många företag ofullständiga kalkyler vilket gör att fördelarna med outsourcing överskattas.

---

<sup>12</sup> Abrahamsson et al. (2003:36).

<sup>13</sup> Bengtsson et al. (2005).

Det är viktigt att poängtera att ordet outsourcing är betydligt nyare än det fenomen som avses<sup>14</sup>. Redan på 1930-talet förde Ronald Coase<sup>15</sup> ett resonemang kring vilka aktiviteter som bör organiseras inom och utanför ett företags gränser. Hans svar fokuserade på transaktionskostnaders betydelse för att förstå det ekonomiskt rationella valet. Resonemanget har vidareutvecklats av Williamson<sup>16</sup> genom att inkludera fenomen som opportunist, begränsad rationalitet och osäkerhet i diskussionen.

Även i teorin kring utländska direktinvesteringar finns mångårig forskning som adresserar frågan om företag bör bedriva produktion internt eller förlägga verksamheten externt. Istället för outsourcing används i detta sammanhang det närmast omvända begreppet ”internalisering”<sup>17</sup>.

### 2.5.2 Offshoring

Ett annat begrepp med en central roll är den engelska termen offshoring. Begreppet aktualiserades i samband med den amerikanska valrörelsen 2004 och är ett uttryck för allokering av arbetstillfällen utomlands. Ordet offshoring saknar, precis som outsourcing, någon lämplig svensk motsvarighet som gör en direktöversättning möjligt. I den svenska debatten används frekvent ”flytt av produktion” eller ”utflyttning” för att beskriva fenomenet.

Trots att ett antal olika definitioner av offshoring har presenterats i litteraturen framstår betydelsen som något diffus. För att komplicera situationen ytterligare blandas offshoring ofta ihop med outsourcing. Tillsammans skapar detta en oklarhet och förvirring som i sig behöver utredas. Därmed är det viktigt att söka en distinktion mellan begreppen och klarlägga betydelsen av offshoring.

Termen offshoring definieras i Encyclopædia Britannica enligt följande: “the practice of companies outsourcing operations overseas, usually to less-developed countries with the intention of reducing costs”. Offshoring ges i denna definition en avgränsad betydelse genom att en specifik karaktär av utlokalisering av verksamhet understryks. Detta trots att allokering av verksamhet utomlands sker inom många områden och branscher. Därför framstår ovanstående definition inte som heltäckande, samtidigt som tolkningen speglar den innebörd som många gånger åsytas. Detta visar på den svävande begrepps-användningen och svårigheten att hitta en enhetlig betydelse av uttrycket.

---

<sup>14</sup> Markusen (2005).

<sup>15</sup> Coase (1937).

<sup>16</sup> Williamson (1988).

<sup>17</sup> Dunning (1977).

I den amerikanska debatten används begreppet offshoring vanligtvis som ett samlingsnamn för två olika former av utflyttning. Omlokalisering av verksamhet utomlands som genomförs inom det egna bolaget (offshore inhouse sourcing) eller utflyttning av verksamhet till ett annat företag (offshore outsourcing). Dessa båda former av offshoring representerar det som i denna rapport refereras till såsom flytt av produktion.

### 2.5.3 Mot en bättre begreppsapparat

För att kunna analysera omfattningen av flytt av produktion liksom effekter av denna är det viktigt att klargöra vilka moment som mäts. Det är således viktigt att skilja på flytt i bemärkelsen omlokalisering/outsourcing till skillnad från expansion respektive ägarförändringar.

Figur 4 innehåller en matris med fyra olika dimensioner av flytt: inom eller utanför egen organisation samt inom eller till/från ett land. ITPS föreslår att en ändrad geografisk lokalisering kallas för omlokalisering när den sker inom samma organisation och för outsourcing när verksamhet överläts till en extern leverantör. Omlokalisering och outsourcing inom ett land kan ske utan att systerorganisationen påverkas nationellt, däremot kan en region påverkas på samma sätt av flytt inom landet som till utlandet om lokaliseringen äger rum utanför den lokala arbetsmarknaden.

Figur 4 Fyra exempel på flytt av produktion.

	Inom ett land	Internationellt
Inom egen organisation	Nationell omlokalisering av produktion inom egen organisation	Internationell omlokalisering av produktion inom egen organisation
Utanför egen organisation	Outsourcing av produktion till extern leverantör inom samma land	Internationell outsourcing av produktion till extern leverantör

*Anm. Internationellt omfattar både omlokalisering och outsourcing till och från utlandet. Denna rapport fokuseras på riktningen från hemlandet till utlandet.*

*Källa: GAO (2005), bearbetad av ITPS.*

Omlokalisering av produktion inom egen organisation kan ske nationellt samt till och från utlandet. I figuren avser internationell omlokalisering och outsourcing båda dessa riktningar, men i denna rapport fokuseras riktningen från hemlandet till ett annat land.

Vid omlokalisering har företaget kontroll över verksamheten och kan ångra sitt beslut. Outsourcing innebär till skillnad från omlokalisering att verksamheten överläts till ett annat företag och det ursprungliga företaget förlorar kontrollen och kan i princip inte ångra sitt beslut. Det senare gäller inte verksamheter där behovet av kontroll är litet och alternativa leverantörer är många, t.ex. städning. Både omlokalisering och outsourcing av produktion från Sverige till andra länder leder vanligen till minskningar i sysselsättningen, men kan även bidra till att sysselsättningen påverkas positivt.

ITPS genomgång av metoder som använts för att mäta flytt av produktion framgår av matrisens högra del i figur 4. Det vore en fördel om kommande undersökningar av omfattningen gör skillnad på outsourcing och omlokalisering, samt den geografiska dimensionen. Vidare bör det framgå om produktion avser både varor och tjänster.

Dessutom bör begreppet flytt inte användas när det gäller expansion eller ägarförändringar. Expansion är en vanlig orsak till att företagen anställer fler och det gäller även när företagen växer i andra länder. Ägarförändringar kan liksom andra typer av omstruktureringar påverka sysselsättningen, men det är mindre vanligt att lokalisering av produktion påverkas.





### 3 Statistik över antalet anställda utomlands och utrikeshandel

I de följande avsnitten granskas möjligheten att studera flytt av produktion med hjälp av statistik över internationella företag verksamma i Sverige. Här behandlas förändring och omfattning av antal anställda per land och ur ett branschperspektiv. Slutligen diskuteras möjligheten att använda utrikeshandelstatistik för att öka förståelsen för företagens omlokaliseringar och outsourcing av produktion.

#### 3.1 Svenska internationella företag

ITPS ansvarar för officiell statistik över internationella företags verksamheter, dvs. utlandsägda företag i Sverige, och en kartläggning av alla svenskägda koncerner i bolagssektorn som har minst ett dotterbolag utomlands. Denna statistik kan bidra till en ökad förståelse av var svenska företag i olika branscher har flest anställda och i vilka länder antalet anställda ökat eller minskat. Nedan redovisas statistik över svenskägda internationella koncerner med minst en anställd utomlands.

##### 3.1.1 Förändring och omfattning av antalet anställda

Referensåret 2003 omfattade ITPS kartläggning 2 792 koncerner, varav 2 207 svenskägda och 585 utlandsägda. En stor del av de svenskägda koncernerna (1 363) hade dotterbolag utan anställda utomlands. Många av de utlandsägda koncernerna har förvärvat företag i Sverige och sedan omorganiserat dotterbolagen utomlands så att de lyder under det nya moderbolaget. Sådana ägarförändringar gör det svårare att studera deras verksamhet utanför Sverige. Följande genomgång av statistiken görs därför enbart av svenskägda koncerner, vilka utgjorde 30 procent av alla undersökta koncerner.

Fördelningen av antalet anställda per typ av land kan användas som approximation på omfattningen av verksamheter i höglöne- och låglöneländer. Vidare kan grova antaganden göras att marknadsmotiv dominerar i höglöneländer och kostnadsmotiv i låglöneländer. För att komma närmare omfattning och förändring som beror på flytt av produktion behöver antaganden om motiv kombineras med antaganden om huruvida de dominerande branscherna är flyttbara eller inte. I begreppet flytt ingår här både omlokalisering till eget bolag och outsourcing till annat företag i utlandet.

Svenska internationella koncerner har sedan 1998 fler anställda i utlandet än i Sverige. Nästan 46 procent av alla anställda fanns i EU-länderna (EU15) och 22 procent i USA, dvs. nästan 70 procent av alla anställda i utlandet fanns i dessa höglöneländer år 2003. Av tabell 1 framgår att drygt 3 av 4 anställda finns i höglöneländer av de länder där koncernerna har minst 10 000 anställda. I s.k. låglöneländer fanns flest anställda i Östeuropa och Baltikum, vilket motsvarade nästan 9 procent av alla anställda i utlandet. I Indien, Mexiko och Kina var motsvarande andel knappt två procent för respektive land.

Merparten av alla anställda i svenska koncerners dotterbolag finns således i höglöneländer, vilket tyder på att marknadsmotivet dominerar totalt sett. Där-  
emot har en kraftig ökning av antalet anställda ägt rum i låglöneländer, främst i Östeuropa.

Tabell 1 Förändring och omfattning av antalet anställda i svenska internationella koncerner på deras största marknader 1996-2003.

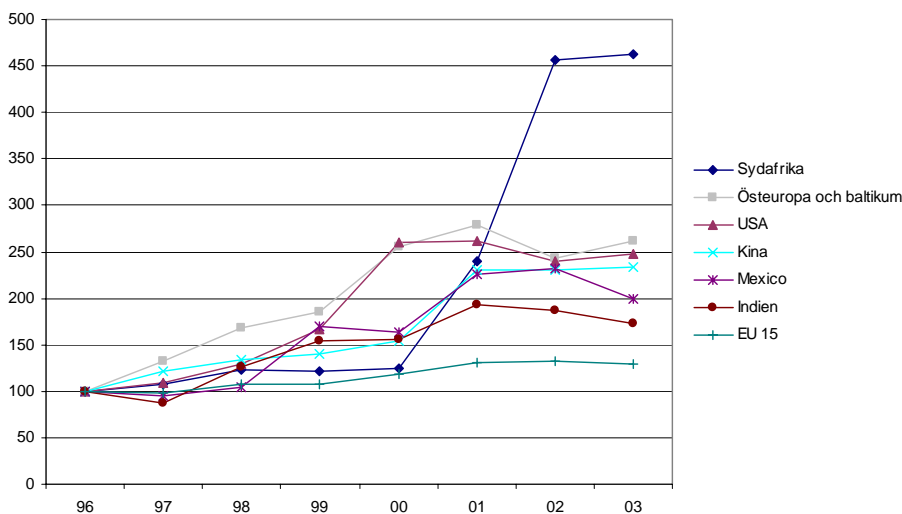
Land	Förändring 1996-2003 (%)	Andel anställda av alla utomlands 2003	Antal anställda 2003
Totalt	12		1 459 543
Sverige	-28		503 107
Utlandet	58	100,0	956 436
EU15	29	45,8	438 460
USA	147	22,4	213 947
Norden	71	14,7	140 370
Tyskland	27	10,0	96 082
Östeuropa och Baltikum	162	9,4	89 822
Frankrike	86	7,1	68 370
Storbritannien	1	6,1	58 816
Finland	104	5,3	51 122
Danmark	57	4,8	46 300
Norge	56	4,5	42 924
Spanien	55	3,4	32 315
Polen	224	3,0	28 595
Italien	-16	2,9	27 503
Nederländerna	-1	2,0	19 047
Belgien	-3	1,8	17 385
Kina	134	1,8	17 123
Indien	73	1,7	16 515
Kanada	82	1,6	15 002
Brasilien	-26	1,5	14 468
Mexiko	99	1,4	13 376
Tjeckien	512	1,4	13 201
Sydafrika	362	1,4	13 167
Estland	66	1,3	12 252
Australien	48	1,2	11 714

Anm. Östeuropa och Baltikum omfattar: Bulgarien, Moldavien, Polen, Rumänien, Ryssland, Slovakien, Tjeckien, Ukraina, Ungern, Vitryssland, Estland, Lettland och Litauen. Danmark och Finland ingår både i Norden och EU15. Endast länder med minst 10 000 anställda i svenskägda koncerner ingår i tabellen.

Källa: ITPS, Internationella företag.

Under perioden 1996–2003 var den procentuella ökningen av antalet anställda störst i Sydafrika, Östeuropa, USA, Kina, Mexiko och Indien. Inom Östeuropa ökade antalet anställda mest i Tjeckien och Polen och i EU15 var ökningen störst i Finland och Frankrike. Den procentuella ökningen av antalet anställda illustreras i figur 5.

Figur 5 Index över antalet anställda i svenskägda koncerner 1996–2003.



Källa: ITPS, Internationella företag.

### 3.1.2 Byggverksamhet och tjänster ökar mest

Förutom att flertalet anställda finns i höglöneländer har också ökningen varit kraftigast inom branscher som tidigare ansetts vara icke flyttbara, exempelvis säkerhetstjänster, byggverksamhet och elförsörjning. Företag i dessa branscher växer vanligen i andra länder för att få större marknader och inte för att ersätta arbetskraft i Sverige. Tillverkningsindustrin kan antas ha störst fördel av att flytta arbetsintensiv produktion till låglöneländer. Kraftigaste ökningen av anställda i industriföretag har skett i Kina och Indien, men nivån är relativt låg.

Antalet anställda har ökat kraftigast i Sydafrika mellan 1996 och 2003, främst inom byggverksamhet. Den kraftigaste ökningen av antalet anställda i Östeuropa har ägt rum i Tjeckien och Polen, också dominerad av byggbranschen. Polen blev nionde största marknad för svenska koncerner år 2000. Detta berodde främst på enstaka stora förvärv inom företagstjänster och elförsörjning, vilket

innebär att antalet anställda också ökade kraftigt i dessa branscher. Tillverkning av motorfordon är den största industribransch som investerat i Polen.

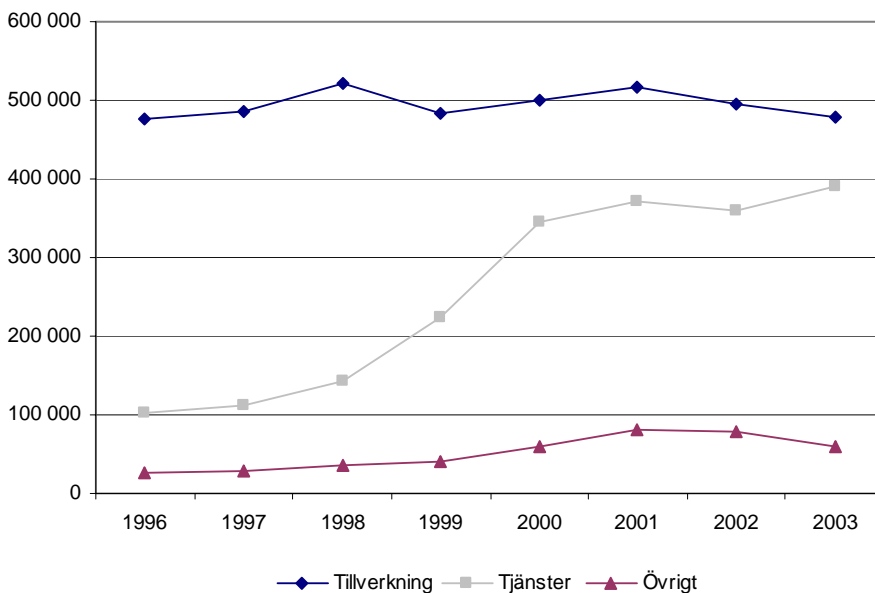
I USA och Mexiko har ökningen främst skett inom företagstjänster. I USA är flest anställda inom företagstjänster, tillverkning av maskiner samt av metaller. Största branscher i Mexiko är partihandel, företagstjänster och tillverkning av maskiner. Tillverkningsindustrin dominerar ökningen i Indien och Kina. I Kina har svenska koncerner flest anställda inom tillverkning av maskiner, följt av teleprodukter och metallvaror. Även i Indien finns flest anställda inom tillverkning av maskiner. Näst största bransch i Indien är tillverkning av tobak, följt av metallvarutillverkning.

### 3.1.3 Utvecklingen i industri- och tjänstesektorn

Sedan mitten av 1990-talet har tjänsteföretagen vuxit kraftigast utomlands. Antalet anställda i industrikoncernerna har varit relativt stabilt i utlandet sedan 1996, men legat på en högre nivå än tjänstekoncernerna. Åren 2000–2003 har antalet anställda också ökat kraftigt utomlands inom elförsörjning.

Bland tjänstekoncernerna är det företagstjänster som ökat mest utomlands och 93 procent av alla dessa anställda finns i Securitas dotterbolag. Securitas var 2003 den största svenskägda koncernen i utlandet mätt i antal anställda. Under 2002 förvärvade Securitas företag i Nederländerna och Kanada. Även 2003 fortsatte Securitas att växa genom förvärv av säkerhetsföretag i Tyskland, USA och Spanien. Ökningen av antalet anställda inom tjänstesektorn kan således främst förklaras av en marknadsdriven expansion.

Figur 6 Antalet anställda i svenska internationella industri-, tjänste och övriga koncerner i utlandet 1996–2003.

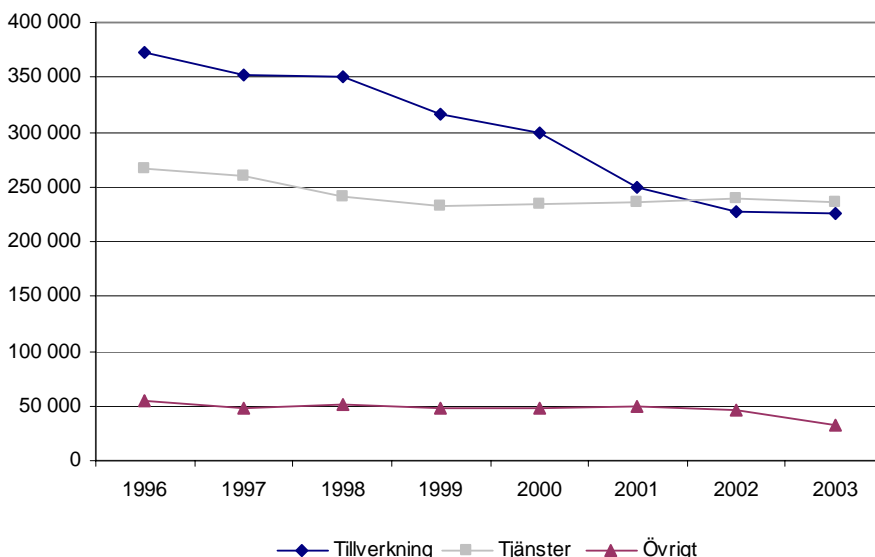


Anm. Övrigt avser bland annat byggverksamhet och elförsörjning. Anm. En del av förändringen i utlandet beror på att företag blivit utlandsägda och inte längre ingår i populationen.

Källa: ITPS, Internationella företag.

Industriföretagen har den längsta traditionen av att bedriva verksamhet globalt. De hade även 2003 fler anställda utomlands än tjänsteföretagen. Mellan 2000 och 2003 är det främst inom tillverkning av motorfordon och metaller samt finansiell verksamhet som antalet anställda ökade utomlands. Däremot minskade antalet anställda inom tillverkning av teleprodukter, maskiner, massa och papper både utomlands och i Sverige. Antalet anställda i Sverige minskade också inom post- och telekommunikationer samt detaljhandel. Minskningarna inom tillverkningsindustrin i Sverige var betydligt större än minskningarna utomlands: 72 000 respektive knappt 5 000 anställda.

Figur 7 Antalet anställda i svenska internationella industri-, tjänste och övriga koncerner i Sverige 1996–2003.



Anm. Övrigt avser bland annat byggverksamhet och elförsörjning. Anm. En del av förändringen i Sverige beror på att företag blivit utlandsägda och inte längre ingår i populationen.

Källa: ITPS, Internationella företag.

## 3.2 Utrikeshandelsstatistik

När företag köper varor och tjänster i utlandet istället för i Sverige totalt sett eller från egna dotterbolag kan det påverka produktion och sysselsättning negativt i Sverige. Även när investeringar i utlandet utgör substitut till export kan det vara ett tecken på flytt av produktion. Se område A, B och F i figur 2. För att analysera effekter på sysselsättning på grund av handel används i detta avsnitt utrikeshandelsstatistik.

### 3.2.1 Antal anställda och utrikeshandel

En grov bedömning av samband mellan direktinvesteringar i utlandet och handel kan ge indikationer på undanträngning av produktion och därmed sysselsättning i Sverige. ITPS statistik över öknings av antalet anställda i svenska internationella koncerners dotterbolag utomlands har jämförts med de totala förändringarna i utrikeshandeln med samma länder.

I de länder där svenska koncerner har ökat antalet anställda mest har också handeln ökat kraftigt. EU och USA dominerar både direktinvesteringar och handeln med Sverige i absoluta tal. Det finns således ett samband mellan handel och produktion i utlandet.

Importen av varor har ökat kraftigast i procentuella termer från Sydafrika, Kina och Östeuropa mellan 1996 och 2003. I Östeuropa har importen ökat mest från Polen och Tjeckien. Exporten ökade samma period mest till Mexiko, Östeuropa och Indien. Exporten har ökat kraftigt till de länder där svenska företag ökat antalet anställda mest. Även importen har ökat från dessa länder förutom från USA. Exporten var 2003 större än importen för alla dessa länder utom Kina. Störst handelsöverskott har Sverige gentemot USA.

Tabell 2 Total varuimport till och varuexport från de länder där antalet anställda ökat mest i svenskägda koncerner 1996–2003, miljarder kronor.

	Varu- import	Varu- import	Föränd- ring %	Varu- export	Varu- export	Föränd- ring %
	1996	2003	1996–2003	1996	2003	1996–2003
USA	29,2	27,8	-5	47,1	94,8	102
Kina	7,2	19,7	172	9,3	18	93
Östeuropa & Baltikum	10,2	18,4	81	22,4	50,8	127
Indien	1,3	2,2	69	3,4	7,1	107
Sydafrika	0,4	1,1	178	2,6	3,6	35
Mexiko	0,3	0,4	28	1,3	5,8	359

Källa: SCB, Utrikeshandelsstatistik.

### 3.2.2 Import av insatsvaror

I ett flertal akademiska publikationer<sup>18</sup> har insatsvaruimporten ifrån input-output-tabeller använts som en approximation till utlandsexpansion. Studierna har försökt att förklara hur förändringar i importen av insatsvaror påverkar efterfrågan på arbetskraften i hemlandet. Det är främst relativ efterfrågan på låg- och högkvalificerad arbetskraft som analyseras. Metoden har exempelvis nyttjats för att analysera effekterna på sysselsättningen i Sverige av Svenskt Näringsliv<sup>19</sup>.

<sup>18</sup> Exempelvis Falk M. & B.M. Koeble (2002), Strauss-Kahn V. (2003) och Hijzen A. et al. (2004)

<sup>19</sup> Svenskt Näringsliv (2004)



Svenskt Näringsliv visar i sin analys att andelen importerande insatsvaror i förhållande till all produktion av varor i Sverige ökade med 7 procent mellan 1995 och 2003. Författarna gör antagandet att hela ökningen av andelen importerade insatsvaror beror på utflyttning och att sysselsättningen i denna insatsvaruproduktion är proportionell mot industriproduktionen i övrigt, vilket leder till att sysselsättningen beräknas ha minskat med ungefär 50 000 personer 1995–2003.

En fördel med att använda data som bygger på insatsvaruimport, jämfört med exempelvis sysselsättningsdata (för sysselsatta utomlands), är att dessa data inte begränsas till att mäta processer inom de multinationella koncernerna utan att man även kan ta hänsyn till fenomen som outsourcing och nya underleverantörskontrakt. Det finns dock flera problem förknippade med att använda insatsvaruimport ifrån input–output-tabeller som proxy till flytt av produktion.

- Input–output-tabeller finns i Sverige endast på en relativt hög aggregeringsnivå. Den aggregeringsnivå som används kan komma att påverka resultaten. Som alltid vid användning av branschdata bör det motiveras varför en viss aggregeringsnivå används samt hur detta kan påverka resultaten. Dessutom finns inte årliga data utan bara för vart femte år, exempelvis 1995 och 2000.
- Import av råvaror borde ses som ett komplement till arbetskraften i hemlandet och inte som ett substitut (såvida det inte är just den råvaruproducerande sektorn som studeras). Exempelvis får stigande oljepriser ett stort genomslag. Detta innebär att om importen av insatsråvaror ökar, borde efterfrågan på olika typer av arbetskraft öka.
- I litteraturen finns det två olika tillvägagångssätt för att definiera leverantörsbranscher. Resultaten kan skilja sig något åt beroende på vilken av dessa definitioner som används. Det går dessutom inte att definiera avsändarland hos insatsvaruimporten i input–output-tabellerna, vilket innebär att man måste använda andra källor för att se varifrån importen sker.

### 3.2.3 Import av tjänster

I USA har flera studier fokuserat på förändringar av olika typer av tjänster, framför allt genom analys av import av tjänster för att bedöma effekter på sysselsättningen.

Import av tjänster har av USA och OECD jämförts med export av tjänster från Indien. Enligt indisk handelsstatistik<sup>20</sup> ökade exporten av IT-tjänster kraftigt till USA mellan 1998 och 2002, från 1 966 till 6 402 miljoner dollar. Detta märks dock inte i USA:s importstatistik<sup>21</sup>. Importen av IT-tjänster från Indien till USA, enligt amerikansk statistik, minskade under samma period från 100 till 80 miljoner dollar. Trots att mätmetoder och definitioner inte är identiska i indisk och amerikansk statistik anser flera amerikanska bedömare att skillnaderna är alltför stora.<sup>22</sup> De anser vidare att utrikeshandelsstatistiken över varor generellt sett är tillförlitligare än den över tjänster.

Tabell 3 Indiens export och andra länders import av tjänster 1999–2002, miljarder dollar.

<b>Handel med tjänster</b>	<b>1999</b>	<b>2000</b>	<b>2001</b>	<b>2002</b>
Indiens export till världen	14,5	19,2	20,9	24,9
Import från Indien till:				
USA	1,5	1,9	1,8	1,7
EU	2,5	2,3	2,4	2,3
Japan	0,5	0,4	0,4	0,3
Kanada	0,1	0,1	0,2	
Summa import	4,5	4,6	4,6	4,3
Procent av indisk export som inte registrerats av länderna ovan	68	76	77	83

*Källa: OECD, Information and Technology Outlook 2004.*

<sup>20</sup> Indiastat: <http://www.indiastat.com>

<sup>21</sup> Bureau of Economic Analyses: <http://www.bea.doc.gov>

<sup>22</sup> Kirkegaard (2004)

## 4 Statistik över omstruktureringar

Omstruktureringar av företagens verksamheter sker allt mer över nationella gränser. Varselstatistik och statistik över publicerade uppgifter i pressen är två källor för att studera omstruktureringens effekter på svensk sysselsättning. I följande avsnitt diskuteras dessa två metoder och möjligheten att nyttja dem för att beräkna utflyttningens omfattning.

### 4.1 Varselstatistik

Varselstatistik är en metod som bland annat använts i USA för att bedöma omfattningen av antalet anställda som kan påverkas av omlokalisering och outsourcing av produktion till utlandet. I USA samlar The US Bureau of Labor<sup>23</sup> in uppgifter om antalet personer som varslas. Denna statistik omfattar alla arbetsgivare som planerar att säga upp eller permittera 50 eller fler anställda i minst 31 dagar. Dessutom registreras ett stort antal olika orsaker till varsel. År 2003 berodde 0,9 procent av varslen på omlokalisering till utlandet och en procent på omlokalisering inom USA. Omorganisation var en vanligare orsak till varsel (9,1 procent) än omlokalisering, och vanligaste orsaken var säsongberoende arbeten. I Sverige producerar Arbetsmarknadsstyrelsen (AMS) motsvarande statistik.

#### 4.1.1 Arbetsmarknadsstyrelsen

AMS sammanställer både statistik över antalet varslade personer i Sverige och antalet personer som därefter blivit uppsagda. Arbetsgivare som planerar att säga upp anställda är skyldiga att informera om antalet varslade uppgår till fem anställda eller fler och byggsektorn från 20 anställda. Antalet varslade är det maximala antalet anställda som skulle kunna bli uppsagda, men vanligen är det betydligt färre som blir arbetslösa. Det har enligt AMS i genomsnitt handlat om 20-30 procent av det totala antal varslade som blivit arbetslösa. För att få veta den egentliga omfattningen är det således nödvändigt att följa upp hur många varslade som efter en viss tid inte har erhållit nytt jobb.

Under 2005 varslades totalt 43 229 personer i näringslivet och 9 278 inom offentlig sektor. Av företagens varsel berodde 12 658 berodde på nedläggningar. Flest personer blev detta år varslade inom tillverkningsindustrin, främst tillverkning av teleprodukter, massa och papper, samt metallvaror. Inom tjänste-

---

<sup>23</sup> US Bureau of Labor: <http://www.bls.gov>.

sektorn berördes flest av varsel inom databehandling, partihandel och övriga företagstjänster.

Från 1 januari 2005 registrerar AMS även orsaker till varsel som beror på omlokalisering av verksamheter. Skillnad görs mellan omlokalisering till utlandet (inom och utanför EU) och inom Sverige (inom länet respektive inom landet). Denna varselstatistik skulle på sikt kunna användas för att få en indikation på den totala omfattningen av utflyttning. Eftersom orsaker såsom omlokalisering endast funnits sedan januari 2005, är tiden för kort för att generalisera den årliga omfattningen i denna rapport. Enstaka stora händelser kan få ett stort genomslag. Exempelvis förekom stora varsel inom offentlig sektor på grund av försvarsnedläggningar under första halvåret 2005. Dessa omlokaliseringar inom Sverige berörde fler personer än de som berodde på företagets omlokalisering till utlandet under denna period.

I näringslivet varslades sammanlagt 1 980 personer på grund av omlokalisering till utlandet och 2 215 personer på grund av omlokalisering inom länet eller Sverige. Merparten av alla varsel på grund av omlokalisering till utlandet avsåg ett annat EU-land, 1510 personer. Under helåret 2005 utgjorde varsel i näringslivet på grund av omlokalisering till utlandet fem procent av antalet varslade personer. Inom offentlig sektor motsvarade antalet varslade på grund av omlokalisering inom Sverige 20 procent av denna sektors varsel.

## 4.2 Mediabevakning

Bevakning av publicerade uppgifter i medierna kan användas för att sammanställa statistik över annonserade förändringar av antalet jobb som berörs av och orsaker till omstruktureringar. En löpande pressbevakning av förändringar inom EU15 samt i Polen, Slovakien och Tjeckien<sup>24</sup> har genomförts av The European Restructuring Monitor<sup>25</sup> (ERM). I detta avsnitt kommer vi att belysa metoden som ERM använder och de senaste resultaten som publicerats.

### 4.2.1 The European Restructuring Monitor

ERM dokumenterar förändringar av antalet anställda på grund av omstruktureringar i näringslivet där minst 100 anställda berörs. Skillnaden mellan planerade och genomförda neddragningar framgår inte. Däremot ger denna källa aktuella indikationer på förändringar av antalet anställda i EU-länderna, orsaker till förändringar och vilka branscher som berörs.

<sup>24</sup> Från april 2005 ingår samtliga 25 EU-länder samt Bulgarien och Rumänien.

<sup>25</sup> ERM: <http://www.emcc.eurofound.eu.int/erm>

Av neddragningarna beräknas endast en mindre del bero på omlokalisering av verksamheter. Fem procent av planerade neddragningar av anställda beror på omlokalisering av verksamhet utomlands och drygt en procent inom landet. En halv procent beror på outsourcing i dessa EU-länder. Merparten av jobben försvinner på grund av omorganisation, 73 procent. Nya jobb skapas främst på grund av företagens expansion.

Även i Sverige berodde den största minskningen av jobb på omorganisation och en mindre del på grund av omlokalisering under 2005. Andelen minskningar av jobb på grund av omlokalisering till utlandet var i Sverige ca 5 procent, dvs. ungefär samma andel som i övriga undersökta EU-länder. Antalet planerade nya jobb var både i Sverige och övriga EU betydligt färre än planerade neddragningar.

Tabell 4 Typ av omstruktureringar samt minskning och ökning av antalet anställda i Sverige under 2005.

<b>Typ av omstrukturering</b>	<b>Planerad minskning av jobb (antal)</b>	<b>Planerad minskning av jobb (%)</b>	<b>Antal nya jobb</b>
Omorganisation	11 742	70,4	200
Konkurs eller nedläggning	1 988	11,9	0
Omlokalisering till utlandet	765	4,6	0
Omlokalisering inom landet	546	3,3	0
Förvärv	800	4,8	0
Outsourcing till utlandet	150	0,8	0
Outsourcing inom landet	700	4,2	0
Expansion	0	0	1 645
Annan	0	0	0
Summa	16 691	100	1 845

*Anm. Uppgifterna avser både annonserade och genomförda neddragningar och nya jobb där minst 100 jobb påverkas. Typer av omstrukturering har preciserats av ITPS, eftersom ERM inte alltid visar skillnad mellan omlokalisering respektive outsourcing inom och utanför landet.*

*Källa: European Restructuring Monitor (2005).*

Storbritannien, Tyskland och Rumänien svarade tillsammans för nästan 7 av 10 planerade neddragningar i EU-länderna på grund av omstruktureringar. De länder som svarat för de största minskningarna skapar också flest nya jobb, med undantag av Polen som svarade för fem procent av neddragningarna och 26 procent av de nya jobben. Drygt 7 av 10 nya jobb planerades att skapas i Polen, Storbritannien, Rumänien och Tyskland 2005. I Sverige planerades minskningar med ca 17 000 jobb och ökningarna med nästan 2 000 jobb.

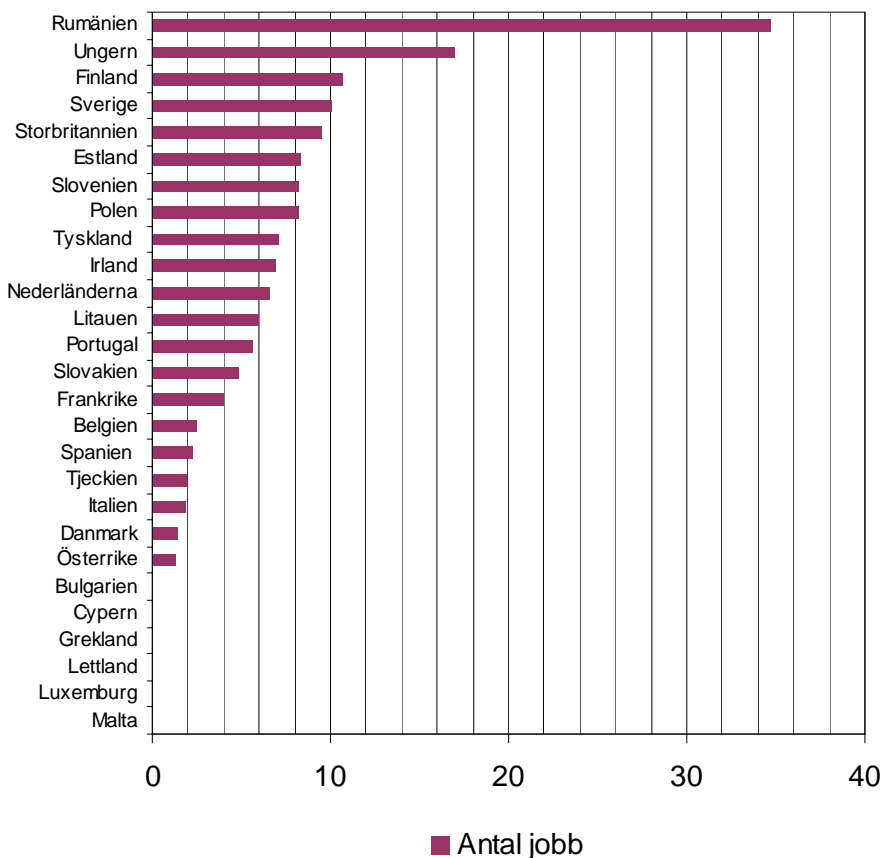
De största minskningarna av antalet jobb i EU beräknades ske inom offentlig sektor, finansiella tjänster samt post- och telekommunikationer. I Sverige var det också post- och telekommunikationer där störst neddragningar planerades, men även inom tillverkning av metaller och maskiner samt motorfordon.

#### *Omstruktureringar i EU andra kvartalet 2005*

För att kunna ta hänsyn till ländernas olika storlek inom EU, har antalet jobb som påverkas av samtliga omstruktureringar relaterats till 10 000 anställda i respektive land. Figur 8 visar denna jämförelse av relativa förändringar under andra kvartalet 2005.

Rumänien drabbas hårdast, 35 förlorade jobb per 10 000 anställda. Det är framför allt inom försvarsmakten som antalet anställda i Rumänien beräknas minska mest. I Ungern kan omstruktureringar leda till att 17 jobb per 10 000 anställda försvinner. Sverige hamnar på fjärde plats när det gäller minskning av antalet jobb i EU-länderna, 10 jobb per 10 000 anställda. Bulgarien, Cypern, Grekland, Lettland, Luxemburg och Malta redovisar inga planerade eller genomförda minskningar av jobb andra kvartalet 2005.

Figur 8 Antalet jobb per 10 000 anställda som försvinner på grund av omstruktureringar i EU-länderna under andra kvartalet 2005.



Källa: *European Restructuring Monitor Quarterly (2005)*, bearbetad av ITPS.

#### 4.2.2 Mediebevakning genomförd av ITPS

ITPS inledde hösten 2004 en mediebevakning av omstruktureringar, bland annat nedläggningar och flytt av produktion. Syftet var att sammanställa aktuell statistik över annonserade förändringar av antalet jobb som berörs av omstruktureringar och framförallt flytt av produktion till utlandet. Denna bevakning har systematiserats med hjälp av ERM:s modell och resultaten har bland annat jämförts med ERM.

Undersökningen visar att omfattningen av flytt av produktion till utlandet utgjorde 17 procent av de totala omstruktureringarna i näringslivet under 2005. Totalt registrerades 25 232 anställda som berörts av omstruktureringar. Av dessa påverkades 4 236 jobb av omlokalisering från Sverige till utlandet. Detta motsvarar procent av registrerade omstruktureringar. Inga fall av outsourcing till utlandet upptäcktes denna period.

Tillverkningsindustrin svarade för merparten av neddragningarna på grund av omlokalisering till utlandet, 3 400 jobb. Det var främst i verkstadsindustrin som flest jobb påverkades, 1 600 jobb. I tjänstesektorn försvann 834 arbetstillfällen av samma orsak.



## 5 Urvalsundersökningar

För att öka kunskapen om och förståelsen för flytt av produktion, har ett flertal urvalsundersökningar genomförts både i Sverige och utomlands. I det följande redovisas en genomgång av aktuella svenska analyser av företagens planer att lokalisera verksamhet utomlands. Inledningsvis presenteras resultatet från ITPS egen undersökning av näringsklimatet i Sverige.

### 5.1 Näringsklimatet i Sverige

I den åttonde utredningen av näringsklimatet i Sverige<sup>26</sup> har ITPS analyserat drygt 300 internationella företags attityder till att bedriva näringsverksamhet i Sverige och deras framtidsplaner. Urvalet av företag baserades på en population bestående av dels svenskägda företag med minst ett dotterbolag utomlands, dels utlandsägda företag verksamma i Sverige. Företagen som svarat på enkäten representerar koncerner med totalt cirka 263 000 arbetstillfällen. Enkätundersökningen genomfördes under tiden december 2004 till januari 2005.

#### 5.1.1 Företagens framtidsplaner

En enkätfråga berörde företagens framtidsplaner i Sverige respektive utlandet. Sammanfattningsvis har en stor förändring skett i företagens sysselsättningsplaner under 1990-talet. Sedan 1992 har successivt fler företag planerat att öka sysselsättningen i Sverige. I den senaste undersökningen 2004, är det en lika stor andel som avser att både öka produktionen och sysselsättningen i Sverige. Detta är en förändring jämfört med tidigare års undersökningar, då det var betydligt fler som tänkte öka produktionen än sysselsättningen i Sverige. De utlandsägda företagen räknar i något högre grad än de svenskägda med att öka antalet anställda i Sverige.

Företagen planerar också att fortsätta att öka antalet anställda utomlands de närmaste fem åren. Den viktigaste orsaken till detta uppges vara expansion av verksamheten. Även ökad efterfrågan i Sverige planeras leda till ökad sysselsättning. Tre av fyra företag anger att lägre arbetskraftskostnader är ett viktigt motiv för att öka antalet anställda i Sverige. De företag som planerar att minska sysselsättningen i Sverige anger i huvudsak tre orsaker. Den främsta orsaken förefaller vara låg eller vikande efterfrågan, följt av ökad konkurrens samt möjligheten att rationalisera och effektivisera produktionen bland annat på grund av teknikutvecklingen.

---

<sup>26</sup> ITPS (2004).

### 5.1.2 Lokalisering av huvudkontor

En annan fråga som behandlades i utredningen av näringsklimatet 2004 var lokalisering av huvudkontor. Flytt av huvudkontor från Sverige till andra länder är en av de konsekvenser som har debatterats flitigt. Företeelsen har särskilt förknippats med lokalisering av strategiska funktioner, såsom forskning och utveckling. Detta har skapat en hotbild av att när huvudkontoren flyttar från Sverige dras också andra verksamheter med. Andelen huvudkontor i utlandet har ökat sedan 1990 och den första kraftigaste ökningen ägde rum mellan 1997 och 2000. Därefter har ökningen fortsatt. Andelen företag som svarade att huvudkontoret finns utomlands ökade från 30 procent 2000 till 52 procent år 2004.

Merparten av alla intervjuade svenska företag har huvudkontoren i Sverige och de flesta, men inte alla, utlandsägda företag har huvudkontoret i utomlands. Det går inte att se någon tydlig tendens till att svenska företag fysiskt flyttar sina huvudkontor utomlands. Flertalet svenska företag har huvudkontoret i Sverige, och de flesta utlandsägda företag har huvudkontoret utanför Sverige. Den viktigaste orsaken till att huvudkontoret finns utomlands är det utländska ägandet. Kommentarer från de intervjuade tyder på att huvudkontor inte verkar vara en funktion som flyttas från hemlandet i första taget.

### 5.1.3 Omlokalisering av verksamhet

I undersökningen av näringsklimatet från 2003 tycks nedläggning vara en vanligare konsekvens än omlokalisering när antalet anställda minskar<sup>27</sup>. Omlokalisering av verksamheter från Sverige till utlandet eller inom Sverige är något mindre förekommande. Av undersökningens 188 företag planerade åtta att omlokalisera verksamheten till utlandet och nio företag räknade med att förlägga verksamheten på en annan ort i Sverige.

Respektive typ av omlokalisering motsvarar 4 procent av antalet intervjuade företag. Det finns dock inga uppgifter om det är delar av eller hela verksamheter som kan påverkas av omlokaliseringarna. Inte heller antalet eller karaktären på de jobb som försvinner framgår av undersökningen. Merparten av dessa företag, sex stycken, tillhör verkstadsindustrin och två tillhör partihandeln. Kostnadsmotivet var den vanligaste orsaken till utflyttning.

---

<sup>27</sup> I näringsklimatet 2004 fanns ingen fråga om omlokalisering, därför refereras till föregående rapport.

## 5.2 Outsourcing och omlokalisering

Studier som analyserar omfördelning av ansvar i värdekedjan mellan företag är också intressant ur ett utflyttningsperspektiv. Överlåtande av verksamhet till en extern leverantör inom samma land kan vara ett första steg i en utflyttningskedja. Dessutom kan effekterna för drabbade individer och orter bli desamma vid nationell outsourcing som vid motsvarande utflyttning till utlandet, förutsatt ändrad lokalisering. I det följande behandlas två exempel på urvalsundersökningar där outsourcing och omlokalisering av produktion sätts i centrum.

### 5.2.1 Outsourcing enligt Svenskt Näringsliv

Svenskt Näringsliv utför årliga studier av företagens perspektiv på näringsklimatet i Sverige. Förutom basfakta om verksamheten ställdes i 2003 års undersökning<sup>28</sup> tilläggsfrågor med fokus på outsourcing och utflyttning. Enkäten som är relativt omfattande besvarades av knappt 200 slumpvis utvalda medlemsföretag. Med begreppet outsourcing avsågs i undersökningen ”att ett företag säljer ut ett eller flera led i produktionskedjan”.

Av de tillfrågade företagen svarade 35 att de överlätit delar av verksamheten till andra företag. Företagen fick även svara på om personalen minskat på grund av outsourcing de senaste åren. Svaren viktades mot antalet anställda i respektive företag, och resultatet blev att 2 000–3 000 personer skulle ha berörts av outsourcing. Detta beräknades i genomsnitt motsvara ca 7 procent av företagets anställda. Andelen 7 procent används sedan för att beräkna den direkta effekten av utflyttningen för hela Sveriges näringsliv. Förutsatt att svaren är representativa för näringslivet, visar beräkningen att mellan 50 000 och 60 000 anställda berörts av outsourcing. Enligt studien är det i huvudsak inom mindre kvalificerade verksamhetsområden som personalminskning genomförts. Exempelvis ska endast 3 procent av personalminskningen ha skett inom FoU-verksamhet.

### 5.2.2 Outsourcing inom verkstadsindustrin

Ytterligare en undersökning med fokus på outsourcing har genomförts av professor Lars Bengtsson<sup>29</sup>. I studien har 267 svenska verkstadsföretag svarat på frågor om omfattning och inriktning på utflyttning och outsourcing. Undersökningen bygger på en enkät inriktad på strategier och effekter på arbetsplatsnivå de senaste tre åren. I enkäten definieras begreppet outsourcing enligt följande:

---

<sup>28</sup> Svenskt Näringsliv (2004).

<sup>29</sup> Bengtsson et al. (2005).

”outsourcing föreligger när ett företag anlitar en leverantör för att utföra en aktivitet som tidigare utförts i egen regi.”.

Resultatet visar att omkring hälften av de studerade verkstadsföretagen har flyttat produktion. Ungefär lika stor andel har förlagts i låglöneländer som inom landet. Hos de större företagen med fler än 500 anställda har 26 av de tillfrågade flyttat produktion utomlands, ofta till en extern leverantör verksam i något låglöneland.

En grov beräkning av den direkta effekten av utflyttningen visar att ca 13 000 arbetstillfällen i de studerade företagen berörs under tre år. Den indirekta effekten, det vill säga underleverantörer som tvingas minska verksamheten till följd av att kunder förlägger produktion utomlands, är svårare att uppskatta. Författarna menar att det i förlängningen finns en risk att en dold utflyttningskedja medför en försämring av den industriella miljön som sedan leder till ökad utflyttning. Av resultatet framgår också att utflyttningen inte endast omfattar enklare produktion utan även komplexa produkter med högt kundvärde.

### **5.3 Regionala undersökningar**

Det har även genomförts regionala analyser av flytt av produktion. Angreppssättet ökar förståelsen för direkta och indirekta konsekvenser av utflyttningen inom en specifik region. Analysen visar såväl orsaker som effekter när företag väljer att flytta produktion från arbetsplatser i regionen till andra länder. Regionala urvalsundersökningar har bland annat utförts av Västsvenska Industri- och Handelskammaren och SIF.

#### **5.3.1 Utflyttning från Västsverige**

Västsvenska Industri- och Handelskammaren genomförde 2005 en regional studie av flyttfenomenet i västra Sverige. Undersökningen av 98 större industri-företag visade att 37 studerade företag planerar eller genomför en utflyttning av verksamhet. Merparten av de undersökta företagen jagar kostnader och överväger outsourcing, automatisering eller ökade inköp från lågkostnadsländer, framför allt Östeuropa (Polen och Baltikum) och därefter Kina.

Det finns inga uppgifter om antalet jobb i Västsverige som kan påverkas av omlokalisering, utan bara om antalet företag som svarat. Enligt denna undersökning är det IT-företagen som dominerar i antal, följt av bygg- och fastighetsföretag, möbel- och textiltillverkare. Bioteknik- och läkemedelsföretag är mest positiva till att flytta in eller expandera sin verksamhet i Västsverige. Generellt tenderar högteknologiska företag att vara mer aktiva än lågteknologiska för att söka och realisera nya lokaliseringar. Processindustrier är mindre benäg-

na att flytta och kan snarare tänka sig att importera konsulttjänster och servicefunktioner. Detta tyder på att arbetsintensiv industri har mer att vinna på låga löner. Relevant kompetens, låga kostnader och högt tempo önskas av nästan alla intervjuade företag. Konkurrenten upplevs främst från Östeuropa och Asien.

### 5.3.2 Utflyttning från Småland

SIF<sup>30</sup> har studerat utflyttning från ett regionalt perspektiv med hjälp av sina klubbar i Småland, Norrbotten och Västerbotten, Skåne och Halland, samt Västra Götaland. Framförallt drivkrafter till och erfarenheter av flytt av produktion har undersökts. Nedan redovisas resultatet från studien i Småland. Ungefär en fjärdedel av de undersökta industriföretagen har flyttat verksamhet utomlands de senaste fem åren. Sammanlagt handlar det om 600 jobb i 24 företag. Nästan lika många företag har nyetablerat verksamhet utomlands, vilket handlar om 1 350 jobb. Det är främst tillverkningsjobb som flyttats till eller nyetablerats i andra länder. Vart tionde jobb som flyttats respektive nyetablerats utomlands gäller tjänster. Kina, Baltikum, Polen och Tyskland är de länder som flest företag flyttat till. Även när det gäller nyetablering ligger Kina i topp, följt av Norden och Baltikum.

En femtedel av de undersökta företagen planerar att flytta jobb under perioden 2005–2006. Det är främst tillverkningsjobb som omlokaliseras och de presumtiva mottagarländerna finns i Östeuropa och Kina. Drygt 600 jobb i Sverige kan påverkas av företagens flyttplaner. Tre femtedelar planerar inte att flytta framöver. Motiven bakom flytt är lägre kostnader, främst lägre löner (45 procent) och närhet till marknaden (27 procent). Motsvarande motiv gäller även nyetablering av verksamhet utomlands. Den ökande internationella konkurrensen leder till prispress. Motivet till att behålla verksamhet i Sverige är bra kvalitet, leveranssäkerhet och svårigheter att hitta rätt kompetens utomlands.

## 5.4 Prognoser över utflyttningens utveckling

På senare år har ett flertal kalkyler över utflyttningens utveckling publicerats<sup>31</sup>. En metod som använts för att bedöma utvecklingen är beräkningar som baseras på resultatet av urvalsundersökningar. Generellt visar resultaten att flytt av produktion accelererar väsentligt jämfört med vad som gällt under de senaste åren. Vi kommer nedan att belysa två olika räkneexempel som uppmärksammas i den svenska debatten, närmare bestämt beräkningar för EU-länderna

<sup>30</sup> Se SIF (2004), SIF (2005:1) och SIF (2005:2).

<sup>31</sup> Exempelvis McKinsey (2004) och Goldman Sachs (2003).

utförda av konsultbolaget Forrester Research Inc. och Svenskt Näringslivs bedömning av utflyttningen från Sverige.

#### 5.4.1 Flytt av tjänsteproduktion från EU

Forrester är en av de mest citerade källorna i USA när det gäller utflyttningens utveckling på lång sikt. Konsultbolaget kombinerar fallstudier med arbetsmarknadsstatistik för att göra prognoser på omfattningen och på vilken typ av produktion som kan omlokaliseras. År 2004 presenterades en uppmärksammat uppskattning av utvecklingen för antalet tjänsteverksamheter som kan komma att flyttas från EU till låglöneländer.

Prognosen<sup>32</sup> baseras på en undersökning av 247 företag i 19 europeiska länder. Därtill har konsultbyråer som arbetar med att hjälpa företag att utlokalisera verksamhet till låglöneländer intervjuats. Beräkningarna visar att i EU-länderna kommer knappt 1,2 miljoner jobb att beröras mellan 2004 och 2015. Detta kan jämföras med motsvarande beräkningar för USA, vilka innebär att 3,3 miljoner jobb påverkas.

Forrester räknar med att det är i Storbritannien som flest jobb i tjänstesektorn kommer att påverkas. Om denna prognos blir verklighet skulle 760 000 jobb påverkas fram till 2015. Motsvarande prognos för Tyskland är 140 000 tjänstejobb, Frankrike 98 000, Nederländerna 37 000, Italien 29 000. När det gäller Sverige beräknar Forrester att 20 000 tjänstejobb kommer att försvinna mellan 2005 och 2015. Resultatet från Forresters prognos visas i Tabell 5.

---

<sup>32</sup> Forrester (2004).

Tabell 5 Antal tjänstejobb som kan komma att flyttas från EU till låglöneländer år 2005–2015.

	2005	2010	2015
Storbritannien	99 704	320 969	758 401
Tyskland	11 354	61 056	139 914
Frankrike	7 636	42 839	98 174
Nederländerna	3 481	16 794	36 663
Italien	4 125	12 518	28 834
<b>Sverige</b>	<b>1 845</b>	<b>9 213</b>	<b>20 240</b>
Belgien	1 381	7 610	17 621
Danmark	1 181	5 889	13 102
Spanien	1 489	4 465	10 303
Österrike	1 002	5 342	12 065
Finland	812	4 667	10 730
Irland	513	1 639	3 868
Portugal	356	1 102	2 552
Grekland	313	982	2 316
Luxemburg	75	394	902
Summa EU	135 267	495 479	1 155 685

Källa: Forrester (2004).

#### 5.4.2 Flytt av produktion från Sverige

I Sverige har Svenskt Näringsliv genomfört enkätundersökningar i syfte att bedöma den framtida utvecklingen av flytt av produktion. År 2005 publicerades en prognos<sup>33</sup> baserad på en enkät som ca 5 000 av organisationens medlemsföretag besvarat innehållande frågor om hur sysselsättningen påverkats av utflyttning av produktion. Resultatet av undersökningen har räknats upp till att omfatta samtliga företag i det svenska näringslivet. Till skillnad mot Forresters metod verkar inte hänsyn ha tagits till verksamheter eller yrkeskategorier som inte är ”flyttbara”.

Tolv procent av de svarande uppgav att de på ett eller annat sätt har flyttat produktion utomlands de senaste fem åren. Drygt hälften av dessa företag (7 procent) uppgav att detta resulterat i färre antal anställda som en direkt följd av utflyttningen, och 4 procent att de räknar med att öka antalet anställda. Dessa företag har även tillfrågats hur stora personalneddragningar som denna utflyttning lett till. Antalet jobb som påverkats i de undersökta företagen framgår inte av rapporten. Däremot har uppräknings gjorts till alla medlemsföretag respek-

<sup>33</sup> Svenskt Näringsliv (2005).

tive hela näringslivet. Dessa beräkningar resulterar i att 44 000 jobb i medlemsföretagen respektive 117 000 jobb i hela näringslivet skulle ha försvunnit de senaste fem åren som en direkt effekt av utflyttning av produktion (ca 23 000 jobb per år).

I rekryteringsenkäten ställdes även framåtriktade frågor. Företagen tillfrågades hur många jobb som försvinner de närmaste fem åren på grund av flytt av produktion. Resultatet blev att 18 procent av alla undersökta företag i framtiden överväger att flytta ut produktion. Av dessa räknar 12 procent att minska och 3 procent att öka sysselsättningen. Det är främst företag som hittills flyttat ut verksamhet som överväger fortsatt utflyttning, exempelvis större företag inom tillverkningsindustrin.

Uppräknat till Svenskt Näringslivs alla medlemsföretag skulle 119 000 jobb försvinna, och uppräknat till hela näringslivet skulle totalt 346 000 jobb försvinna som en direkt följd av utflyttad produktion de kommande fem åren. När det gäller den indirekta effekten av flytt uppger nästan vart tredje företag som deltagit i enkäten att de förväntar sig att förlora uppdrag till följd av att kunder flyttar produktion utomlands. Om man antar att dessa företag är representativa för företagen i det svenska näringslivet i stort förväntas 180 000 jobb försvinna under de närmaste fem åren som en effekt av förlorade kunder. Sammantaget visar prognosen att cirka en halv miljon arbetstillfällen i Sverige kan beröras direkt och indirekt av flytt.



## 6 Möjligheter och problem att mäta omfattningen

I kapitel 2 refererades till olika typer av internationella aktiviteter, varav en del kan påverka produktion och sysselsättning i Sverige. Några av dessa företagsaktiviteter kan mätas med existerande data och andra inte. Att klara av att bedöma den totala omfattningen av utflyttning är således en utmaning. I detta kapitel diskuteras möjligheter och problem att mäta omfattningen med hjälp av de metoder som tidigare redovisats.

### 6.1 Beräkning av omfattning varierar

För att belysa svårigheten att bedöma omfattning av omlokalisering och outsourcing till utlandet redovisas i tabell 6 resultaten från ett urval av metoder. Perioden för beräkningarna omfattar helåret 2005. Första halvåret 2005 framgår av parentes.

Enligt AMS uppgick totala antalet varsel i näringslivet till 43 229 (24 430) personer, varav 1 980 (1187) berodde på företagets omlokalisering till utlandet. ITPS mediebevakning visar att 25 232 anställda berörts av omstruktureringar och 4 236 (2 773) jobb av omlokalisering till utlandet. Detta kan jämföras med ERMs pressbevakning som pekar på att 780 (314) arbetstillfällen påverkats av omlokalisering och 150 (150) av outsourcing till utlandet. Svenskt Näringslivs kalkyl över utvecklingen avviker mest från övriga uppskattningar då beräkningen visar att 69 200 (34 600 jobb) skulle kunna ha flyttats från Sverige till utlandet.

Tabell 6 Antal jobb som direkt berörts av omlokalisering och outsourcing från Sverige till utlandet januari-december 2005. Inom parentes finns siffror för januari-juni 2005.

Källa	Omlokalisering	Outsourcing	Summa
AMS varselstatistik	1 980 (1 187)	-	1 980 (1 187)
ITPS mediebevakning	4 236 (2 722)	0 (0)	4 236 (2 722)
ERM mediebevakning	765 (314)	150 (150)	915 (464)
Svenskt Näringsliv, enkät	69 200 (34 600)	-	69 200 (34 600)

Anm. Enligt AMS uppgick totala antalet varsel i näringslivet till 43 229 personer. Enligt Svenskt Näringslivs beräkningar skulle 346 000 jobb försvinna på grund av utflyttad produktion de närmaste fem åren. Dessutom beräknas indirekta effekter påverka 180 000 jobb. Den första siffran har räknats om till ett genomsnitt för ett år respektive halvår.

Källa: Arbetsmarknadsstyrelsen (AMS), Institutet för tillväxtpolitiska studier (ITPS), European Restructuring Monitoring (ERM), Svenskt Näringsliv, bearbetning av ITPS.

Ingen metod visar den faktiska omfattningen av antalet jobb som försvunnit på grund av flytt. Däremot kan varselstatistik och mediebevakning användas som utgångspunkt för uppföljning. Skillnaden i omfattning mellan ERM och ITPS mediebevakningar beror troligen på skillnad i antalet medier som bevakas samt att ERM har en storleksgräns på antalet berörda jobb. Det är en större utmaning att använda enkäter för att beräkna omfattningen, eftersom det är svårt att identifiera en population som är representativ för hela näringslivet.

## 6.2 Olika metoders fördelar och nackdelar

Det finns idag inte någon perfekt metod att tillämpa för att mäta omfattningen av omlokalisering och outsourcing. Däremot kan de studerade metoderna bidra till ökad förståelse och ge en indikation på omfattningens relativa storlek av flytt av produktion till utlandet. I följande avsnitt diskuteras för- och nackdelar med behandlade metoder.

### 6.2.1 Statistik över anställda och handel

Statistik över internationella företags aktiviteter finns i Sverige och i ett antal OECD-länder. Denna statistik visar årliga förändringar och omfattningen av företagens internationella verksamhet. Däremot framgår inte motiven till förändringar eller huruvida verksamheter omlokaliseras från ett land till ett annat.

Tillgänglig statistik kan emellertid kombineras med olika antaganden i avsikt att komma närmare en förståelse för den globala inriktningen på företagens verksamhet.

ITPS redovisar årligen omfattningen av svenska dotterbolags produktion av varor och tjänster i utlandet efter koncernens branschtillhörighet i Sverige. Detta mäts huvudsakligen i antalet anställda. Om frågan gäller ökad konkurrens som beror på löneläget, kan statistiken redovisa omfattningen och lokaliseringen av verksamhet i arbetsintensiva industrier och tjänsteföretag. Vidare kan vissa branscher som sannolikt växer utomlands på grund av marknadsmotiv särskiljas, exempelvis säkerhetstjänster, detaljhandel, elförsörjning och byggverksamhet. En annan möjlighet är att redovisa förändringar av antalet anställda i länder med lägre lönekostnader än i Sverige. Slutligen kan koncerner som växer i utlandet och minskar antalet anställda i Sverige redovisas.

Statistik över utrikeshandeln kan användas för att öka kunskapen om företagens internationella aktiviteter. I EU, OECD och USA har främst import av tjänster analyserats, både för olika typer av tjänster och varifrån importen kommer. Till exempel har importen av tjänster i USA jämförts med export av tjänster från Indien<sup>34</sup>. Denna handelsstatistik stämmer inte överens, men även om Indiens ökade export inte bekräftas genom en motsvarande ökning av importen till USA, är det troligt att Indien exporterar allt fler tjänster till USA. I akademiska studier har även import av insatsvaror använts för att beräkna hur förändringar påverkar efterfrågan på arbetskraften i hemlandet. Resultaten är emellertid inte samstämmiga bland annat på grund av otydliga definitioner, låg detaljeringsgrad och problem med genomslag av råvaruimport. Dessutom baseras dessa studier på ett antal olika antaganden, exempelvis insatsvaruimportens storlek. Vidare finns inte aktuella uppgifter och analyserna avser tillverkningsindustrin.

## 6.2.2 Statistik över omstruktureringar

Till skillnad från ovanstående kan varselstatistik ge mer direkt information om antalet jobb som berörs av flytt av produktion. Eftersom orsaker såsom omlokalisering endast funnits sedan årsskiftet 2005, är tiden dock för kort för att generalisera den årliga omfattningen i denna rapport. En svaghet med varselstatistiken är att information saknas om till vilket land produktionen flyttar. Där emot framgår om omlokalisering sker inom länet, inom Sverige, till EU eller utanför EU. Vidare framgår inte omfattningen av outsourcing.

---

<sup>34</sup> GAO (2005).

Statistik över publicerade omstruktureringar som leder till att arbetstillfällena försvinner är ytterligare en metod som ger aktuell information om den direkta omfattningen. Inom EU sammanställer ERM publicerade uppgifter i pressen om omstruktureringar. Denna källa ger goda möjligheter till aktuella uppgifter om större förändringar i sysselsättningen (minst 100 anställda) per bransch och land i EU. Även orsaker till bland annat omlokalisering och outsourcing dokumenteras. Däremot görs ingen skillnad mellan outsourcing inom och utanför ett land. Nackdelen är att metoden inte fångar upp effekter av omstruktureringar som inte tillkännages i pressen. Vidare görs ingen skillnad mellan planerade och genomförda förändringar av antalet jobb. Dessutom är bevakningen baserad på endast tre tidningar i Sverige.

ITPS har sedan 2004 en egen pressbevakning av omstruktureringar inklusive flytt av produktion. Uppgifterna hämtas löpande från Affärsdata som innehåller över 800 medier i Sverige. Även denna pressbevakning innehåller viss osäkerhet om den totala täckningen, men ger också en aktuell indikation på omfattningen av flytt i relation till andra omstruktureringar. För Sverige har ITPS bättre täckning än ERM beroende på att flera medier bevakas samt att ingen storleksgräns används.

### 6.2.3 Urvalsundersökningar ökar förståelsen

Det är påtagligt att flertalet av de företagsaktiviteter som förknippas med flytt av produktion är svåra att mäta med tillgänglig statistik. Hittills har fenomenet bäst analyseras genom intervjuer eller enkäter med ett urval av företag. Urvalsundersökningar är en bra metod för att skaffa aktuella uppgifter om motiv till och konsekvenser av omlokaliseringar. Analyser av framtidsplaner i ett urval internationella företag kan även fånga tendenser i deras verksamheter på sikt. Det negativa med studier som baseras på intervjuer eller enkäter är svårigheten att bedöma den totala omfattningen av flytt av produktion.

Vanligen kan resultatet från en urvalsundersökning viktas upp i syfte att beräkna den direkta effekten hos en större population. Härigenom kan omfattningen av utflyttningen skattas för exempelvis en specifik region eller en hel nation. Metoden har bland annat nyttjats av Svenskt Näringsliv för att beräkna hur flytt av produktion påverkar antalet sysselsatta i Sverige. En risk i uppräkningsmomentet är att det underlag som används vid beräkningen inte är representativt för hela näringslivet. Om kunskapsbidraget ska vara givande krävs att de undersökta företagen är representativa för alla företag i näringslivet. Urvalet av företag och hur uppräknings görs av resultatet är följaktligen avgörande för informationsvärdet.

Bedömningarna av utflyttningens framtida utveckling blir självfallet ännu mer spekulativa. Trots svårigheten att beräkna antalet arbetstillfällen som framöver kan komma påverkas av flytt av produktion finns det gott om kalkyler publicerade av konsultföretag och analytiker. Forrester är en av de mest citerade källorna i USA och bygger sina prognoser på intervjuer med ett urval företag och konsulter i kombination med arbetsmarknadsstatistik. En fördel med dessa prognoser är att hänsyn tas till vilka tjänster som bedöms vara flyttbara. Resultaten över tänkbara förändringar som visas bör likväl tas med stor försiktighet och snarast betraktas som tendenser.

### **6.3 Behov av nya data och harmonisering av definitioner**

Genomgången av existerande statistik och urvalsundersökningar visar att det finns stora svårigheter att bedöma den totala omfattningen av omlokalisering och outsourcing till utlandet. En förutsättning för att mäta omfattningen är att harmonisera olika definitioner i kommande analyser. Statistiken behöver bli mer internationellt jämförbar, vilket framgår av jämförelsen mellan Indiens och andra länders statistik.

Denna rapport har fokuserat på själva begreppet flytt. Däremot återstår att definiera vad som menas med hög- och låglöneländer, hög- och lågkvalificerade jobb, samt vilka typer av verksamheter som är flyttbara. Vidare måste företagens motiv till olika former av internationell expansion kartläggas utförligt för att kunna bedöma vilka aktiviteter som påverkar sysselsättning och produktion i hemlandet.

Marknadsdrivna motiv kan innebära att en expansion utomlands får gynnsamma effekter för hemlandet, dvs. antalet anställda ökar både i utlandet och i Sverige. Dessa motiv har sällan något samband med flytt av produktion. Kostnadsdrivna motiv kan, åtminstone på kort sikt, innebära att produktion av varor och tjänster minskar i länder med höga lönekostnader. En kombination av kostnads- och kompetensdrivna motiv är vanliga vid outsourcing och omlokalisering av produktion inom arbetsintensiv verksamhet till s.k. låglöneländer. Men även marknadsmotiv kan dominera vid expansion i sådana länder och utgöra grunden för framtida ekonomiska vinster.



## 7 Slutsatser

Denna rapport ger en översiktlig bild av flytt av produktion från Sverige till andra länder. Genom analysen har såväl tillgänglig statistik som urvalsundersökningar av företagens planer att lokalisera verksamhet utomlands granskats. Det kan konstateras att vi idag inte vet om utflyttningen leder till en nettovinst eller nettoförlust för Sverige. Uppgifter om inflyttning saknas. Än mindre kunskap besitter vi beträffande de långsiktiga effekterna på den svenska ekonomin. Den slutsats som kan dras är att den övergripande utmaningen ligger i att säkerställa att de resurser som frigörs genom utflyttningen återförs i mer produktiva verksamheter.

### 7.1 Definitioner är grunden för analyser

Det finns ingen allmänt accepterad definition av vad som menas med flytt av produktion. För att kunna analysera omfattningen av flytt av produktion liksom effekter av denna är det därför viktigt att klargöra vilka moment som mäts.

Omlokalisering kan ske inom landet samt till och från utlandet. Vid omlokalisering har företaget kontroll över verksamheten och kan ångra sitt beslut. Även outsourcing kan äga rum inom eller utanför landet. Till skillnad från omlokalisering överläts verksamheten till ett annat företag och det ursprungliga företaget förlorar kontrollen och kan i princip inte ångra sitt beslut. Det senare gäller inte verksamheter där kontrollbehovet är litet och antalet leverantörer är många, exempelvis städning.

ITPS föreslår att en ändrad geografisk lokalisering kallas för omlokalisering när den sker inom samma organisation och outsourcing när verksamhet överläts till en extern leverantör. Omlokalisering och outsourcing inom ett land kan ske utan att sysselsättningen påverkas nationellt, däremot kan en region påverkas på samma sätt av flytt inom landet som till utlandet om lokaliseringen äger rum utanför den lokala arbetsmarknaden.

Det är även viktigt att skilja på ren expansion, ägarförändringar och flytt av produktion. Expansion är en vanlig orsak till att företagen anställer fler och det gäller även när företagen växer i andra länder. Ägarförändringar kan liksom andra typer av omstruktureringar påverka sysselsättningen, men det är mindre vanligt att lokalisering av produktion påverkas.

Det bör slutligen noteras att flytt av produktion sällan innebär en direkt utflyttning av arbetstillfällen, utan snarare att arbetsmarknaden i hemlandet kan påverkas vid ändrad lokalisering av produktion. Effekterna är beroende på förmågan att klara omställningen, dvs. att nedlagda jobb ersätts med nya mer produktiva.

## 7.2 Metoder att mäta omfattning

ITPS har studerat olika metoder som använts för att beräkna omfattningen av omlokalisering och outsourcing från hemlandet till andra länder. Trots osäkerheten i olika mätmetoder, framgår tydligt att omfattningen av omlokalisering/outsourcing till utlandet varit av betydligt mindre omfattning än andra typer av omstruktureringar. En vanligare orsak till minskning av anställda är rationalisering och effektivisering av verksamheter. Vidare indikerar resultaten att omlokalisering från Sverige till utlandet (s.k. låglöneländer) hittills har utgjort en liten del av företagens expansion utomlands.

Sammanfattningsvis kan företags import av varor och i viss utsträckning import av tjänster mätas, liksom omfattning och förändringar av direktinvesteringar utomlands. Däremot saknas uppgifter för att mäta den totala nivån på aktiviteter som leder till förändringar av produktion och sysselsättning i Sverige. Det är framförallt genom studier av ett urval av företag som detta kan analyseras. Sådana urvalsundersökningar kan ge indikationer på framtida förändringar samt bidra till att öka förståelsen för motiven till och konsekvenserna av företagens internationella aktiviteter.

Företag som köper varor och tjänster i utlandet från externa leverantörer eller från egna dotterbolag (A och B i figur 2) istället för i Sverige är också svårt att mäta. Produktion i utlandet som ersätter export av varor och tjänster (C i figur 2) har utretts, men tillförlitliga data saknas fortfarande. Frågan handlar om i vilken utsträckning produktionen utomlands utgör ett komplement eller substitut till svensk export. Däremot framgår av ITPS statistik över internationella företag att de som dominerar antalet anställda utomlands även dominerar exporten av varor från Sverige. Med de länder där antalet anställda ökat mest har också export och import ökat kraftigt.

Det är för tidigt att avgöra om varselstatistik eller pressbevakning ger tillräcklig information för att bedöma den totala omfattningen. På sikt finns potential att utnyttja varselstatistik i Sverige och andra EU-länder för att få aktuell information om antalet jobb och vilka branscher som berörs av olika typer av omstruktureringar. Både varselstatistik och pressbevakning kan peka på tendenser, men behöver följas upp efter en tid för att det verkliga utfallet ska kunna bedömas.



Urvalsundersökningar är en bra metod för att göra fördjupade analyser av motiv och effekter, dvs. för att öka förståelsen. Däremot är det en större utmaning att använda urvalsundersökningar för att mäta den totala omfattningen.

### **7.3 Framtida utredningsbehov**

Denna rapport visar att det finns behov av att utveckla data och analyser framöver. Även positiva effekter såsom ekonomiska vinster av lågkostnadsproduktion och inflyttning till Sverige behöver utredas.

ITPS avser att fortsätta att utveckla statistik och genomföra olika analyser för att bättre redogöra för företagens verksamhet i andra länder. Redan med existerande statistik kan detaljerade analyser göras av vilka verksamheter som lokaliseras var. Exempelvis kan samband mellan förändringar av antalet anställda i utlandet och i Sverige inom samma koncern analyseras. En precisering av s.k. flyttbara verksamheter och deras marknadsinriktning skulle kunna genomföras. Det finns även möjlighet att studera små och medelstora företags verksamheter i exempelvis Östeuropa och Kina.

ITPS statistik över internationella företag skulle kunna kombineras med AMS varselstatistik respektive ITPS pressbevakning för att få bättre kunskap om den totala omfattningen och effekter av omlokalisering respektive outsourcing till utlandet. Omlokalisering och outsourcing av verksamheter från andra länder till Sverige är en frågeställning som behöver utredas. Även indirekta effekter av omstruktureringar behöver analyseras mer.

Ett viktigt analysområde är också att undersöka regionala effekter av omstruktureringar och hur omställningar kan hanteras i de regioner som drabbas.

En fråga som uppmärksammas är om utflyttningen av arbetstillfällen kommer att sprida sig till mer kvalificerade jobb. Prognoserna varierar kraftigt, men det verkar som om potentialen är stor. Allt fler länder, inklusive de med betydligt lägre löner, kan erbjuda välutbildad personal och utföra arbeten till minst lika god kvalitet som i Sverige fast till en lägre kostnad. IT-sektorn är ett område där jobb från USA och Storbritannien har förlagts till Indien. Även konsultföretag pekar i sina prognoser på att utvecklingen av IT-tjänster från telefonsupport till mer avancerade tjänster kan leda till ökad utflyttning. ITPS statistik över internationella företag visar också att tjänster utförs i ökad omfattning utanför hemlandet. Det finns således starka motiv till att analysera internationaliseringen av olika typer av tjänster.

ITPS planerar att undersöka möjligheten att utveckla statistiken över internationella företag genom att inkludera import och export av tjänster, liksom internhandel av varor och tjänster. Detta arbete kommer att ske i nära samarbete med Eurostat och andra EU-länder.

Vidare skulle fallstudier av svenska företags verksamheter kunna genomföras i exempelvis Kina, Indien och Östeuropa. Syftet är att förstå om karaktären på verksamheten förändras vid flytt av produktion, exempelvis om flytt av jobb i arbetsintensiv industri åtföljs av omlokalisering av mer kunskapsintensiv systerföretag. Under 2005 startade ITPS ett projekt om internationalisering av forskning och utveckling, vilket avslutas våren 2006. Allt fler länder med fördelaktigt kostnadsläge konkurrerar i allt högre grad på en global marknad. Detta innebär en ökande prispress i många branscher och att även nationella företag i höglöneområden som EU och USA utsätts för en hårdare konkurrens i sitt hemland. Dessutom kan arbetskraft från andra länder komma till Sverige och konkurrera med lägre löner. Det finns således viktiga motiv till varför mätmetoder och data för att analysera utvecklingen måste förbättras.

## Referenslista

- Abrahamson M., Andersson D. & Brege S. (2003) *Outsourcing När, hur, varför?*, Management Magazine, nr 5, 36-42.
- Bengtsson L., Berggren C. & Lind J. (2005) *Alternativ till outsourcing*, Malmö: Liber.
- Coase R. (1937) *The Nature of the Firm*, *Economica*, nr 4, 386-405.
- EEAG (2005) *Report on the European Economy 2005*, München: Institute for Economic Research.
- Dobbs L. (2004) *Exporting America: Why Corporate Greed is Shipping Jobs Overseas*, Washington DC: Warner.
- Dunning J. (1977) *Trade, Location of Economic Activity and the MNE: A Search for an Eclectic Approach*. I Ohlin B., Hesselborn P.O. & Wijkman P-M. [ed.] *The International allocation of Economic Activity*, London : Macmillan.
- Dunning J. (1993) *Multinational enterprises in the global economy*, London: Addison-Wesley Publishers Ltd.
- Eliasson G. & Eliasson J. (2005) *Kostnad eller kompetens? En fallstudie av företag som flyttat produktion från utlandet till Sverige*, Stockholm: Nuteks förlag.
- Falk M. & B.M. Koeble (2002) *Outsourcing imports and Labour Demand*, *Scandinavian Journal of Economics*, 104.
- Forrester (2004) *Two-Speed Europe: Why 1 Million Jobs Will Move Offshore*, Cambridge: Forester Research Inc.
- GAO (2004) *International Trade: Current Government Data Provide Limited Insight into Offshoring of Services*, Washington DC: US Government Accountability Office.
- Goldman Sachs Global Economic Research Report (2003) *Offshoring: Where Have all the Jobs Gone?*, Issue No. 03/38, September 2003.
- Grossman G. & Helpman E. (2003) *Outsourcing versus FDI in Industry Equilibrium*, *Journal of the European Economic Association*, nr 1, 317-327.
- Hijzen A., Görg H. & Hine R.C. (2004) *International outsourcing and the Skill structure of Labor Demand in the United Kingdom*, IZA discussion Paper no. 1249.
- ITPS (2003) *Näringsklimatet i Sverige 2003*, Stockholm: ITPS.
- ITPS (2004) *Näringsklimatet i Sverige 2004*, Stockholm: ITPS.

- ITPS statistik *Internationella företag*, [www.itps.se](http://www.itps.se)
- IVA (2005) *Framtida produktion – produktion för konkurrenskraft*, Stockholm: Kungl. Ingenjörsvetenskapsakademien.
- Karlsson M. (2005) *Kunskapsintensiva arbeten flyttar ut: Trender inom IT och FoU i USA*, Stockholm: ITPS.
- Kirkegaard J. (2004) *Offshore Outsourcing – Much Ado About What?*, Washington DC: Institute for International Economics.
- Mann C. (2003) *Globalization of IT Services and White Collar Jobs: The Next Wave of Productivity Growth*, Washington DC: Institute for International Economics Policy Brief PB 03-11.
- Mann C. (2004) *Offshore Outsourcing and the Globalization of US Services: Why Now, How Important, and What Policy Implications*. I *The United States and the World Economy*. Washington DC: Institute for International Economics.
- Markusen J. (2005) *Modeling the Offshoring of White Collar Services: From Comparative Advantage to the New Theories of Trade and FDI*, Washington DC: The Brookings Institution.
- McKinsey Global Institute (2003) *Offshoring: Is It a Win-Win Game?*, San Francisco: McKinsey Global Institute.
- OECD Business Advisory Board (2005) *Internationalization of Research and Development*, Paris: Organization for Economic Co-operation and Development.
- OECD (2004) *Information and Technology Outlook 2004*, Paris: Organization for Economic Co-operation and Development.
- Ricardo D. (1817) *On the Principle of Political Economy and Taxation*. I Sraffa P. [ed.] (1953) *The Works and Correspondence of David Ricardo*, Cambridge: University of Cambridge Press.
- Schumer C. & Roberts P.C. (2004) *Second Thoughts on Free Trade*, I *The New York Times*, 6 januari.
- Strauss-Kahn V. (2003) *The role of Globalization in the Within Industry Shift Away from unskilled Workers in France*, NBER Working Paper no. 9716.
- SIF (2004) *Jobben flyttar? En arbetsrapport om utflytningen av jobb*, [www.sif.se](http://www.sif.se)
- Svenskt Näringsliv (2004) *Den stora omfördelningen av arbete – Utflytningens hot eller möjligheter*, Stockholm: Svenskt Näringsliv.

Svenskt Näringsliv (2005) *Vart tar jobben vägen? – obalans på arbetsmarknaden*, Stockholm: Svenskt Näringsliv.

UBS (2003) *Prices and Earnings: A comparison of purchasing power around the globe* / 2003 edition, Zurich: UBS.

UNCTAD (2004) *World Investment Report 2004: The Shift towards Services*, New York and Geneva: United Nations Conference on Trade and Development

Västsvenska Industri- och Handelskammaren (2005) *Kampen om kompetensen III*, [www.handelskammaren.net/rapporter](http://www.handelskammaren.net/rapporter)

Williamson O. (1988) *The Logic of Economic Organization*, *Journal of Law, Economics and Organization*, 4, 65-117.

ITPS, Institutet för tillväxtpolitiska studier, är en statlig myndighet med uppdraget att bidra till en klokare tillväxtpolitik i Sverige. ITPS förser främst regeringskansliet, riksdagens ledamöter samt andra statliga myndigheter med underlag i form av statistik, utvärderingar och analyser inom näringspolitikens och den regionala utvecklingspolitikens områden.

En klok tillväxtpolitik grundar sig på:

- Statistik och analyser av näringslivets struktur och dynamik – för att få en aktuell och relevant bild av hot och möjligheter
- Utvärderingar av resultat och effekter av politiska åtgärder och program – för att lära av genomförda insatser
- Omvärldsanalyser för att blicka utåt och framåt – vilka är framtidens frågor på den svenska tillväxt-politikens agenda?

Att förmedla detta underlag är ITPS uppgift.

ITPS, Institutet för tillväxtpolitiska studier  
Studentplan 3, 831 40 Östersund  
Telefon: 063 16 66 00  
Fax: 063 16 66 01  
info@itps.se  
www.itps.se  
ISSN 1652-0483

 INSTITUTET FÖR  
TILLVÄXTPOLITISKA  
STUDIER